

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI
2023- YL- 071

ANLAM, DOĞRULUK VE ZORUNLULUK ÜZERİNE:
QUİNE

HAZIRLAYAN
Deniz DİNÇ

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Cengiz İskender ÖZKAN

AYDIN- 2023

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Deniz DİNÇ

ÖZET

ANLAM, DOĞRULUK VE ZORUNLULUK ÜZERİNE: QUINE

Deniz DİNÇ

Yüksek Lisans Tezi, Felsefe Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Cengiz İskender ÖZKAN

2023, IX+ 56 sayfa

Bu çalışmada Quine’ın “Two Dogmas of Empiricism” adlı makalesinden hareketle klasik analitiklik anlayışına yönelik eleştirileri ele alınmıştır. Quine analitikliğin dayandığı temeller üzerinden geleneksel analitiklik açıklamasını eleştirmiş ve analitiklik tartışmasını zorunluluk ve doğruluk gibi kavramlarla ilişkisi bağlamında yeniden ele almıştır.

Felsefe tarihinde ilk kez Kant tarafından sistematik olarak ortaya koyulan *analitik-sentetik* ayrımı, 19. Yüzyılın ikinci yarısında Frege’nin bu ayrımı dilsel ve mantıksal bir zeminde yeniden tanımlaması ile sorun anlam sorunuyla birlikte ele alınmaya başlanmıştır. Bu yüzden bu çalışmanın birinci bölümünde dilci yaklaşımla ön plana çıkan analitik düşünürlerin ve Viyana Çevresi düşünürlerinden Carnap’ın anlam teorisi ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise söz konusu yargı türlerine dair klasik açıklamalar Quine felsefesi özelinde incelenmiştir. Quine’ın analitik felsefeye ve mantıkçı pozitivizme yönelttiği eleştiriler temelde zorunlu doğru, indirgemecilik anlayışı ve dolayısıyla doğrulamacı anlam görüşüdür. İndirgemecilik anlayışına karşı çıkan Quine, bir önermenin tek başına anlamlı olamayacağını ve önermelerin ancak bir bütün olarak ele alınabileceğini iddia eder.

Geleneksel ayrımın anlamları nesnel kendilikler olarak kabul edilmesine dayandığını ileri süren Quine, bu ayrımı geçersiz kılmıştır. Bu yüzden Quine, Kant’tan devralınan *analitik-sentetik* ayrımını reddederek aynı zamanda klasik epistemoloji anlayışını da reddetmektedir. Bu ayrımları reddediş aynı zamanda bilimin önermeleri ve metafiziksel önermeler arasındaki ayrımı da ortadan kaldıracağından, bilim yapmanın imkanıyla ilgili sorunları da beraberinde getirmektedir. Sonuç bölümünde ise bütüncü anlayışı çerçevesinde bilim yapmanın olanağı ve deneyciliğe karşı pragmatist anlayışına dayanarak Quine’ın anlam görüşü tartışılmıştır.

ANAHTAR KELİMELEER: Analitik-sentetik, Anlam, Bütüncülük, Doğruluk, Zorunluluk.

ABSTRACT

ON MEANING, TRUTH AND NECESSITY: QUINE

Deniz DİNÇ

Master's Thesis, Department of Philosophy

Supervisor: Prof. Dr. Cengiz İskender ÖZKAN

2023, IX + 56 pages

In this study, Quine's criticisms of the classical understanding of analyticity, based on his article "Two Dogmas of Empiricism", are discussed. Quine criticizes the traditional explanation of analyticity based on its foundations and reconsiders the analyticity debate in the context of its relation to concepts such as necessity and truth.

The analytic-synthetic distinction, which was first systematically put forward by Kant in the history of philosophy, was redefined on a linguistic and logical basis by Frege in the second half of the 19th century, and the problem began to be addressed in conjunction with the problem of meaning. Therefore, in the first part of this study, the theory of the meaning of analytical thinkers who stand out with their linguistic approach and Carnap, one of the thinkers of the Vienna Circle, is discussed.

In the second part, classical explanations of these types of judgments are analyzed in terms of Quine's philosophy. Quine's criticisms against analytic philosophy and logical positivism are based on the notion of necessary truth, reductionism, and the verificationist view of meaning. Quine, who opposes reductionism, claims that a proposition cannot be meaningful on its own and that propositions can only be considered as a whole.

Arguing that the traditional distinction is based on the acceptance of meanings as objective selves, Quine invalidates this distinction. Therefore, by rejecting the analytic-synthetic distinction inherited from Kant, Quine also rejects the classical understanding of epistemology. Since the rejection of these distinctions also eliminates the distinction between the propositions of science and metaphysical propositions, it also raises problems about the possibility of doing science. In the conclusion, the possibility of doing science within the framework of his holistic understanding and Quine's view of meaning, based on his pragmatist understanding against empiricism, is discussed.

KEYWORDS: Analytical, Holism, Meaning, Necessity, Synthetical, Truth.

ÖNSÖZ

Lisans yıllarımdan bugüne kadar olumlu tavırlarıyla beni cesaretlendiren ve bu çalışma sırasında sabırla tüm bilgi ve birikimini paylaşan Prof. Dr. Cengiz İskender Özkan'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca her ihtiyacım olduğunda yardımına koşan Ezgi Dağ'a ve bu süreçte her zaman desteğini hissettiğim yol arkadaşım U. Orkun Korkmaz'a teşekkür ederim.

Son olarak rahmetli annem Seniha Dinç'i anmak isterim. Hayatım boyunca aldığım her kararı destekleyen, bu süreçte de her zaman manevi desteğini hissettiğim ve güzel sonuçlanan her şeyde en büyük payı hak eden rahmetli annemi anar, şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	9
1. DİL FELSEFESİNDE QUINE ÖNCESİ ANLAM TEORİLERİ.....	9
1.1. Gottlob Frege'nin Anlam Görüşü.....	12
1.2. Bertrand Russell'ın Bilgi ve Dil Kuramı	15
1.3. Ludwig Wittgenstein'in Anlama İlişkin Resim Teorisi	19
1.4. Mantıkçı Pozitivistlerde Anlam Ölçütü Olarak Doğrulanabilirlik	23
2. BÖLÜM	27
2. QUINE'IN ANLAM VE DOĞRULUK ANLAYIŞI.....	27
2.1. Wittgenstein'in İkinci Dönemi Anlam Görüşü ve Quine	27
2.2. Quine'in Dil, Kullanım ve Anlam(lar) Görüşü.....	28
2.2.1. Doğalcılık ve Doğalcı Epistemoloji.....	29
2.2.2. Quine'in Holizmi	32
2.3. Holistik Anlam Görüşü ve Geleneksel Anlam Eleştirisi	34
2.3.1. Ampirizmin İki Dogması	37
2.3.2. Geleneksel Analitiklik Anlayışına Quine'in Eleştirisi.....	42
2.4. Saul Kripke'nin Anlam ve Zorunluluk Anlayışı	45
3. TARTIŞMA VE SONUÇ	49

4. KAYNAKLAR.....	52
ÖZGEÇMİŞ.....	56

GİRİŞ

Dilin, iletişim kurmanın temelindeki en önemli görevlerinden biri anlamın taşıyıcısı olmasıdır. Dolayısıyla dilin insanların birlikte yaşayabilmesi ve kendisini geliştirmesi açısından sahip olduğu bu konum, birçok filozof ve düşünürü “anlam sorunu” üzerine çeşitli incelemeler yapmaya yöneltmiştir. Dilde anlama yönelik olarak ortaya koyulan farklı yaklaşımlar temelinde, bir diğerinin anlamı farklı bir şekilde görmesine ve dolayısıyla anlam sorunun farklı boyutlarının tartışılmasına sebep olmuştur.

Anlam sorunu Platon ve Aristoteles gibi düşünürlerden itibaren gündeme gelmiş olsa da, dil üzerine yapılan en kapsamlı çalışmalar analitik felsefenin kurulmasıyla başlar. Analitik felsefe içerisinde yer tutan konular temelinde anlam, gönderim ve dil-düşünce arasındaki ilişkidir. Analitik felsefeyi hazırlayan düşünceler ise Kant’ın epistemolojik olarak yapmaya çalıştığı *analitik-sentetik* ayrımıyla insan zihninin sınırlarının belirlenmesi ve John Locke, Leibniz gibi filozofların düşünceleridir.

Felsefe tarihinde bilgiye ilişkin *a priori* ve *a posteriori* ayrımları ile bilgiyi dile getiren yargılara ilişkin *analitik* ve *sentetik* ayrımı terminolojik açıdan Kant’a referansla ele alınsa da Kant’tan öncesinde epistemolojik problemler bağlamında bu sorunlara eğilen başka filozoflar da olmuştur. Gerek Kant gerekse öncesinde epistemolojik problemler bağlamında Leibniz ve Hume gibi başka geleneklerden filozoflar zorunlu olan doğruları zorunlu olmayan doğrulardan ayıran farklar çizmişlerdir.

Sözgelişi Leibniz kurmaya çalıştığı mantık diliyle insanları şeylerin “anlamına” takılıp kalmaktan kurtarmayı ve böylelikle varlığın yapısını açığa çıkarabilmeyi amaçlar (Çevikbaş, 2006: 82). Leibniz mantık çalışmalarını başka alanlara ve özellikle de metafiziğe uygun hale getirmek ister. Böylece başta metafizik olmak üzere bütün alanlara nüfus edeceğini düşünür.

Leibniz’in mantığının başlangıç notası özne-yüklem yapısıdır. Ona göre her önerme bir özne ve yüklemden oluşmaktadır. “Sokrates filozoftur” önermesi farklı dillerde farklı şekillerde ifade edilse de, bütün dillerin ortak formu olan özne-yüklem yapısına sahiptir. Bu ortak form ‘S, P’dir’ şeklinde ifade edilir. İki farklı durumu ifade eden farklı önermelerde aynı mantıksal forma sahiptir (Çevikbaş, 2006: 87). Leibniz’in mantığının bir diğer öncülü “her doğru anlatımının yüklemine öznesinde içeriyor” olmasıdır (Çevikbaş, 2006: 88). Yani

her doğru önerme analitiktir. Leibniz'in bu öncülü de Aristotelesçi mantığın kabulü anlamına gelir.

Leibniz mantık alanında türetilen birtakım temel ilkelerin veya akıl doğrularının, dünyanın temel yapısını gözler önüne sereceğini düşünür. Bu ilkeler ise özdeşlik, çelişmezlik ve yeter-sebep ilkesidir (Leibniz, 2019: 47). Leibniz'e göre özdeşlik, "yerine koyma" olarak tanımlanır. Dolayısıyla iki terim anlam ve doğruluk değerinde bir değişme olmadan birbirinin yerine koyulabiliyorsa özdeşdir. Leibniz akıl hakikatlerinden biri olarak söz ettiği özdeşlikleri, olumlu ve olumsuz olmak üzere ikiye ayırır. "Eşkenar bir dörtgen dörtkenarlıdır" (A, A'dır) şeklindeki önermeler olumlu özdeşliklere örnek iken, "Isı, renk değildir" (A, A-olmayan değildir) şeklindeki önermeler olumsuz özdeşliklere örnektir (Çevikbaş, 2006: 94). Çelişmezlik ilkesi ise şöyle ifade edilir: bir önerme ya doğru ya da yanlıştır, yani doğru ve yanlışın arasında başka hiçbir şey var olamaz. Buradan anlaşılacağı üzere özdeşlik ve çelişmezlik ilkesi birbirine bağımlıdır (Çevikbaş, 2006: 94). Leibniz'e göre söz konusu iki ilke, her şeyin kuruluşunda bulunur. Dahası ona göre bu ilkeler herkes tarafından bilinir ve bu yüzden bizde doğuştan bulunuyor olmalılardır.

Yeter-sebep ilkesi ise genel olarak var olan her şeyin bir varolma nedeni olması gerektiğini ifade eder. Bu ilke daha çok olgu doğrularına uygulanan bir ilkedir. Her doğru önermenin, yüklemi öznesinde içeren önerme olduğunu daha önce söylemiştik. Leibniz'e göre "özne içerilen her türlü yüklem, geçmişte niçin öyle olduğunun bir nedeni olduğu gibi, şimdi neden böyle olduğunun ve gelecekte neden böyle olacağının bir nedeni de var olmalıdır" (Çevikbaş, 2006: 99).

Leibniz'e göre zorunlu doğrular, özdeşlik ve çelişmezlik ilkelerine dayanır. Zorunlu doğrulara örnek olarak matematiğin hakikatlerini gösterir. Leibniz'e göre öncelikle zorunlu doğruların kaynağı akıldan ya da doğuştan gelmektedir. Olgu doğrular ise bilinçten ya da duyulardan gelir (Boutroux, 2009: 86). Ona göre zorunlu doğruları *a priori* ve kesin olarak bilebilirken, olumsal doğruları *a priori* ve kesin olarak sadece Tanrı bilebilir. Bu yüzden olgu doğruları analiz edilemez. Ancak Leibniz'e göre bu olumsal deneyimlerin tesadüfe terk edildiği anlamına da gelmez. Descartes Tanrı'nın birtakım imkanları seçme kararının keyfi olduğunu ve dolayısıyla olgu doğrularının kaynadığını tesadüfe dayandırırken, Leibniz'e göre olumsal olanın da (kendisi mecburi olmayan) bir zorunluluğu vardır. Çünkü Leibniz kendi teorisinin hem olumsal hem de akıl doğrularını kapsadığına inanır. Ancak Leibniz'e karşı,

eğer her türlü doğru analitik ise, o zaman tekil tözler hakkındaki doğruların da mantığın ya da matematiğin doğruları kadar zorunlu olması gerektiği savunulmuştur (Ross, 2002: 70). Leibniz'in bu eleştiriler karşısındaki savunması ve savunmasının yetersiz kaldığı yerler önemlidir.

Leibniz'e göre zorunlu doğrular, olduğundan başka türlü olamayan yani karşıtının bir çelişki meydana getirdiği doğrular olarak tanımlanmıştı. Dolayısıyla üç kenarlı olamayan bir üçgen düşünölemeyeceği için, bir üçgenin üç açısının olması zorunludur. Olumsal doğrularla ise karşıtını düşünmenin mantıksal olarak bir çelişki meydana getirmediği doğruları kastediyordu. Leibniz olumsal doğrulara örnek olarak, Sezar'ın Rubicon Nehri'ni geçmesini verir (Ross, 2002: 71). Ona göre Sezar'ın Rubicon Nehri'ni geçtiğini reddetmek gerçekten de bir çelişki meydana getirir. Ancak Rubicon Nehri'ni geçmeyen bir Sezar yerine, geçen bir Sezar yaratma kararı düşüldüğünde, diğher her türlü seçenek bu kararla çelişecektir. Dolayısıyla Leibniz'e göre "Sezar Rubicon Nehri'ni geçti" önermesindeki zorunluluk mantıksal yasalar değil, Tanrı'nın alternatifler arasında Nehri geçen bir Sezar yaratma kararıdır (Leibniz, 2019: 82). Tanrı'nın Rubicon Nehri'ni geçen bir Sezar yaratma kararı kendi başına analitik değil, analitik olarak ilişkili oldukları özneler fiilen var oldukları için zorunludur (Ross, 2002: 72).

Ampirist gelenekten gelen Hume ise benzer şekilde insan zihninin nesnelerini idea ilişkileri ile olgu durumları olarak ayırmıştır. Hume duyular aracılığıyla edindiğimiz şeylerin dışında hiçbir şeyin bilginin konusu olamayacağını düşünür. Hume'a göre insan zihninin bütün faaliyeti izlenimler ve ideler edinmekten ibarettir. İdeler, düşünceler ya da zihin içerikleri, izlenimler ise duyu verileri veya algılardır. Hume'un yaptığı bu analizin amacı insan zihninin çalışma biçimini ortaya koymaktır.

Ona göre idealar izlenimlerden türemiştir. Dolayısıyla bir ide doğası gereği izlenimlerden daha zayıf ve daha soluktur (Çevik, 2005: 17). İdeler ve izlenimler arasındaki en önemli farklılığın canlılık olduğunu dile getiren Hume'a göre, ideler ve izlenimler birbirinden tamamen bağımsız değildir. Yani insan zihninin geçmiş izlenimler, ideler ya da başka izlenimler arasında bağ kurması mümkündür. İdeler izlenimlere bağılı olduğu için, onların kopyası konumundadır. Dahası izlenimi olmayan ideden söz etmek mümkün değildir. Hume idelerin izlenimlere bağılı olduğu tezini kanıtlamak için kör, sağır ya da başka türden bir engeli olanların durumunu örnek gösterir (Hume, 1976: 15). Ona göre doğuştan duyma

yetisine sahip olmayan birinin seslere ilişkin bir fikre sahip olması da mümkün değildir.

Hume ideler ve izlenimler arasındaki ayrımı, basit ideler ve kompleks ideler ayrımıyla destekler. Hume'a göre insan zihni basit idelerin oluşumunda tümüyle pasif durumdadır, oysa zihnin özel bir işlevi olan hayal gücü (imagination) aşamasında yaratıcı konumdadır. Zihin bu yeteneği ile duylardan edindiği malzemeyi işleyerek kompleks idelere yükselir. Örneğin daha önceden deneyimlediğimiz "altın" ve "dağ"ı birleştirerek altın bir dağı kavrayabiliriz (Hume, 1976: 14). Hume basit izlenim ve idelerden kompleks idelere geçişi ise birtakım psikolojik çağrışım yasalarıyla izah eder. Söz konusu çağrışım ilkeleri benzerlik, zamanda ya da mekânda yakınlık ve neden ya da etki olmak üzere üç tanedir (Hume, 1976: 18). Söz konusu üç çağrışım ilkesinin hepsi önemli olmakla birlikte, neden-etki veya nedensellik idesi öne çıkar.

Nedensellik ilk dönem filozoflarından günümüze kadar birçok filozofun ilgisini çekmiştir. Ancak Hume rasyonalizmin nedensellik anlayışına karşı çıkmış, X ile Y'nin nedensel olarak birbirine bağlı olduğunu düşünmenin bir yanılgıdan ibaret olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre bir X ve bir Y olayını doğada gözlemlememize rağmen bunlara ek olarak üçüncü bir şey, yani nedensel bağlantı doğada gözlemlenen bir durum değildir. Öyleyse "nedensellik" nedir?

Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* adlı eserinde neden-etki idesine ilişkin iki tanım yapar. Hume'un burada yaptığı tanımlar klasik nedensellik anlayışıyla paralellik içindedir. Hume'a göre problem neden ile etki arasında zorunlu bir bağlantı ilişkisinin varsayılmasıdır. Çünkü ona göre çarpışan iki bılıardo topunda ilkinin, çarptığı ikinci topu hareket ettireceğine dair bir çıkarımda bulunamayız (Hume, 1976: 26). İkinci topun hareket edeceğini düşünmemizin sebebi duylar aracılığıyla edindiğimiz izlenimlerden ve alışkanlıktan ibarettir. Alışkanlık ise nesneler hakkında edindiğimiz bu izlenimlerin gelecekte de devam edeceği beklentisi yaratır. Mevcut izlenim ve idelerden yeni idelere geçişin aracı olan nedensellik ilkesini "alışkanlık" kavramıyla açıklayan Hume, bilgi söz konusu olduğunda insan aklına da bir sınırlandırma getirir.

Hume, insan zihninin nesneleri arasında yaptığı ayrımına bağlı olarak bilme alanlarını da ikiye ayırmıştır: İdea ilişkileri ve olgu sorunları (Hume, 1976: 20). Onun iki bilgi türü arasında yaptığı bu ayrım felsefe tarihinde "Hume Çatalı" olarak ifade edilir. Buna göre

Hume, bilginin iki ayrı kategoriden biri ya da diğerine girmesi gerektiğini ifade eder. İdea ilişkilerine dayalı akıl yürütmelerin sonucunda matematik, geometri ve mantık gibi bilimler doğmuştur. “Hipotenüs’ün karesi iki kenarın karelerinin toplamına eşittir” önermesi bu türden ilişkilere örnek bir önermedir (Hume, 1976: 20). İdea ilişkileri hakkındaki önermelerimiz deneyime başvurmadan doğrulanabilirken, olgu durumlarına ilişkin önermeler deneye başvurarak doğrulanır. Ancak bir olgu durumu hakkındaki kanıtımız ne kadar güçlü olursa, idea ilişkilerindeki gibi bir kesinliğe ve apaçıklığa sahip değildir. Hume’a göre olgu durumlarının tersini düşünmek herhangi bir çelişkiye yol açmaz. Öyleyse “Güneş yarın doğmayacaktır” önermesi de en az “Güneş yarın doğacaktır” önermesi kadar makuldür (Hume, 1976: 23).

Hume’a göre olgu durumları hakkındaki akıl yürütmelerimiz neden-etki ilişkisine dayanmaktadır. Örneğin birisine arkadaşının şehir dışında olduğuna neden inandığını sordüğümüzde, bize daha önce bu kararı aldığına dair bir mektup ya da vermiş olduğu bir sözü sebep olarak gösterecektir (Hume, 1976: 24). Demek ki olgu sorunları hakkında emin olmamızı sağlayan neden ve etki arasındaki ilişkidir. Böyle bir akıl yürütme sonucunda ortaya çıkan önermeler deneye dayanarak doğrulandığı için *a priori* değil, *a posteriori* olarak bilinir. *A priori* akıl yürütmelere dayanan idea ilişkileri hakkındaki önermelerin ise tersi çelişki barındırdığı için bu önermeler *analitik* önermelerdir. Sonuç olarak Hume’a göre bütün *a priori* önermeler *analitik*, bütün *sentetik* önermeler ise *a posteriori*dir.

19. Yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla Alman filozof Gottlob Frege’nin de katkılarıyla felsefe tarihindeki ontolojik ve epistemolojik sorunların dilden kaynaklı sorunlar olduğu düşünülmeye başlanmış ve bu düşünüşün neticesinde gelişen dile dönüş (linguistic turn) hareketiyle pek çok felsefe sorununun çözümünün dilsel-mantıksal çözümlemelere bağlı olduğunu kabul edilmiştir. Frege’nin (2008) Kant’ın analitik ve sentetik yargılar arasındaki ayrımını dilsel ve mantıksal zeminde yeniden tanımlaması ile sorun çağdaş analitik felsefede anlam sorunuyla birlikte ele alınır olmuştur.

Frege’ye göre analitik yargılar doğruluğu mantık yasalarına bağlı yargılar olduklarından *a priori* yargılarken *sentetik* yargılar doğruluğu belirli bir özel bilimin deneysel araştırmalarına bağlı yargılardır. Frege “a priori ile a posteriori, sentetikle analitik arasındaki ayrımlar, benim düşünceme göre, yargının içeriğiyle ilgili değil, yargıda bulunmanın gerekçelendirilmesiyle ilgilidir” der (Frege, 2008: 89). Dolayısıyla bir tümceye “a posteriori

ya da analitik denildiğinde, böyle bir yargı, ne bu tümcenin içeriğinin bizim bilincimizde oluşmasını sağlayan psikolojik, fizyolojik ve fiziksel koşullarla ilgilidir, ne de diğer insanların belki yanlışlık sonucu tümcenin doğru olduğuna inanma şekline ilişkindir; aksine, bu yargı, o tümcenin doğru kabul edilmesini sağlayan gerekçelendirmenin dayandığı nihai zemin hakkındadır” (Frege, 2008: 89). Böylece Frege bu ayrımların yargıların bilincimizde yer tutmasına bağlı olmayıp doğruluklarının dayandığı nihai ispata bağlı olduğunu söyleyerek çağdaş bilim felsefesinde keşif psikolojisi ile gerekçelendirme mantığı arasında yapılan ayrımın da öncülerinden biri olmuştur denilebilir. Frege’ye göre bu ayrım psikolojik ve öznel bir temele değil, mantıksal ve nesnel bir temele dayanmaktadır ve aksini düşünmek bu ayrımı yapmanın olanağını ortadan kaldırmaktadır. Bu da ister istemez anlamlar denilen şeylerin nesnel kendilikler olarak görülmesinin yolunu açmaktadır.

Frege’nin meseleyi dilsel-mantıksal bir çerçeveye çekerek anlamın nesnel olduğunu savunması ve 20. Yüzyıl düşünürlerinden Russell’ın da anlamın nesnelliğini göstermek üzere Frege’den farklı olarak anlamı gönderimle bir tutması ardından Wittgenstein’in ilk dönemi itibariyle bu nesnel anlam görüşüne bağlı kalarak, totolojiler ile çelişkileri olguları resmeden önermelerden ayırması hep belirli bir anlam görüşüne dayanmıştır. Bununla birlikte Wittgenstein ikinci dönem felsefesi itibariyle bu anlam görüşünden vazgeçmiş ve anlamın belirli bir dil oyunu içindeki kullanıma bağlı olduğunu ileri sürmüştür.

Çağdaş analitik felsefede ve onun pratik anlam görüşünde geleneksel anlam görüşü terkedilerek daha çok Wittgenstein’in ikinci dönemini izleyen düşünceler ortaya çıkmıştır. Bunlardan William V. O. Quine ile Saul Kripke’nin görüşleri bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Quine “Ampirizmin İki Dogması” adlı yazısında *analitik-sentetik* ayrımını geçersiz kılmış ve anlamın bir kendilik olmadığını, geleneksel *analitik-sentetik* ayrımının anlamların nesnel kendilikler olarak kabul edilmesine dayandığını ileri sürmüştür. Boghossian gibi kimi çağdaş düşünürler Quine’in analitiklik eleştirisinin anlam kuşkuculuğuna yol açtığını, bu yüzden de argümanının temelsiz olduğunu ileri sürmüştür (Philie, 2005: 357). Bu anlamda Quine’in anlam nominalisti olduğu da söylenebilir (Parsons, 2011: 213). Dolayısıyla Quine’a göre anlamlar gibi soyut varlıklar ya da mantıksal sınıflar olarak yüklemeler herhangi bir şeye karşılık gelmezler. Tümceler anlamı ise dil içinde oynadıkları rolden kaynaklanır.

Kripke ise geleneksel *a priori* kavramının felsefe tarihinde hep zorunluluk kavramıyla birlikte ele alınmasını eleştirerek bu iki kavramın farklı alanlara ait olduğunu ileri sürmüştür. Kripke'ye göre bu fikir bir yanılgıdan ibarettir. Ona göre *a priori* olarak bilinen yargılar deneyim zemininde de kurulabilir. Aynı zamanda Kripke'ye göre bir bilginin *a priori* olup zorunlu olmadığı veya zorunlu olup *a priori* olmadığı durumlar da mümkündür. Kripke'nin *a posteriori* statüleriyle ilgili bir argüman sunmadan belirli önermelerin zorunluluğunu savunduğunu iddia eden görüşler de vardır (Eaker, 2014: 388). Hem Quine'ın *analitiklik* eleştirisi hem de Kripke'nin geleneksel zorunlu ve *a posteriori* ayrımları arasındaki ortak olan yön, önermelerin doğruluğunun dayanağı ile bu doğruluğa ulaşılma biçimleri arasında yapılan Fregeci ayrımı reddetmeleridir. Ayrıca bütün bu eleştiriler geleneksel anlam kavrayışını dışlayan yeni bir anlam kavrayışına dayanmaktadır. Ne var ki anlamların nesnel olmadığı kabulü iletişimi ve dünya hakkında bilgi ortaya koyma çabasını açıklamakta yetersiz görünürken, anlamların nesnel olduğu kabulü ise onların dilsel etkinlikten bağımsız olarak var olması gibi bir soruna yol açıyor görünmektedir. Bu çalışmanın amacı da Quine ve Kripke gibi düşünürlerin anlam kavrayışının, Frege'nin tümcelerinin içeriği ve gerekçelendirilmeleri arasındaki ayrımını gözden kaçırıyor olduğuyla göstermeye yöneliktir.

Bu çalışmada Quine ve Kripke gibi düşünürlerin geleneksel *analitik-sentetik* ayrımı ile *a priori-a posteriori* ayrımlarına yaptığı eleştiriler ele alınacaktır. Bu bağlamda Quine ve Kripke'nin geleneksel anlam ve doğruluk anlayışına getirdiği eleştirileri ve bu eleştirilerin geleneksel ayrımları ortadan kaldırmaya yetip yetmeyeceği tartışılacaktır. Ardından bu düşüncelerin çağdaş dil felsefesi içinde dayandığı anlam görüşünün nesnellik ve öznellik açısından getirdiği sonuçlar tartışılacaktır. Böylece her iki filozofun düşüncelerinin çağdaş dil felsefesi içindeki sonuçları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Çağdaş dil felsefesinde anlam sorunu, özelinde de dilsel anlamın nesnelliği ile öznelliği tartışması süregiden tartışmalardan birisidir. Felsefe tarihinde epistemolojik sorunlardan bilginin nesnelliği, zorunluluğu gibi pek çok tartışma çağdaş dil felsefesinin gelişimiyle yeniden ele alınmıştır. Özellikle geleneksel epistemolojide yargılara ilişkin *analitik* ve *sentetik* ayrımı ile doğruluklara ilişkin yapılan *a priori* ve *a posteriori* ayrımları 20. Yüzyıldan itibaren dilsellik çerçevesinde yeniden tanımlanmış ve anlam sorunu zemininde yeniden değerlendirilmiştir. Bunun sonucu olarak da söz konusu ayrımların anlamların nesnel ve kendi başına şeyler olarak kabul edilmesine bağlı olduğu eleştirileri

gelmiştir. Bu eleştirileri yapan düşünceler anlamların nesnel kendi başına var olan şeyler olmadığı yönünde iddialar ortaya koymuştur. Böyle bir iddianın çağdaş felsefe tartışmaları içinde özellikle bilginin nesnelliği açısından yıkıcı sonuçlara yol açacağı ortadadır. Bu bağlamda hem bilginin nesnelliği hem de anlamların kendi başına şey olarak ele alınıp alınamayacağı tartışmasının oldukça önemli içermeleri olacaktır.

1. BÖLÜM

1. DİL FELSEFESİNDE QUINE ÖNCESİ ANLAM TEORİLERİ

Klasik felsefe terminolojisi bağlamında *analitik* yargıların yalnızca *a priori* olabileceği, çünkü tanımları itibariyle doğruluğu deneyime dayanmayan yargılar olduğu, diğer yandan doğruluğu deneyime dayanan *sentetik* yargıların ise yalnızca *a posteriori* olabileceği Kant'a kadar gelen ampirizm anlayışı için genel bir kabul olmuştur. Yinelemek gerekirse, *analitik* yargıların doğruluğunun deneyime bağlı olamayacağı, yani *analitik* yargıların *a posteriori* olamayacağı genel bir kabul olmuştur. Ne var ki Kant bu ikili ayrımında bir kırılma noktası olarak da görülebilir. Kant kendisinden önce gelen Leibniz ve Hume'dan farklı olarak ilk defa dış dünyadaki olgulara ilişkin deneyim yargıları olarak *sentetik* yargıların nasıl *a priori* olabildiğini göstermiştir.

Kant *Saf Aklın Eleştirisi* ve *Prolegomena* isimli eserlerinde aritmetik yargıların *sentetik a priori* yargılar olduğunu iddia eder. Kant'ın *analitik* yargılarla ilgili bu iddiasını anlayabilmek için öncelikle bir yargının nasıl aynı anda hem *a priori* hem de *sentetik* olabileceğini ele almak gerekir.

Kant bilgileri her türlü deneyden uzak olan *a priori* ve deneye dayalı olan *a posteriori* yargılar olmak üzere ikiye ayırır (Kant, 1993: A2). Kant bu iki yargı türüne ek olarak analitik ve sentetik yargılar arasında da bir ayrım yapar. Buna göre yüklem kavramı özünde içeren, bu yüzden de doğruluğu kavramın analiziyle gösterilebilecek ve karşıtını düşünmenin çelişki yarattığı önermeleri *analitik* önermeler, öznenin kavramına yeni bir şey ekleyen ve bilgimizi genişleten önermeleri de *sentetik* önermeler olarak adlandırır (Kant, 1993: A7). *Sentetik* yargılara örnek olarak “Bütün cisimler ağırdır” yargısını verir. Buna karşın *analitik* önermelerin işlevi, kavramları açık hale getirmektir. Başka bir deyişle, *analitik* önermeler bilgimizi genişletmez ancak onlar açıklayıcı önermelerdir. Sözelimi “Bütün cisimler yer kaplar” bu türden bir yargıyı ifade eder, çünkü biz cisimlerin yer kapladığını cisim tanımından biliriz.

Bu hususlar çerçevesinde genel olarak dört çeşit önerme türü vardır diyebiliriz; *analitik a posteriori*, *analitik a priori*, *sentetik a posteriori* ve *sentetik a priori*. Bunlardan ilki olan *analitik a posteriori* önermelerin varolması mümkün görülmemiştir. Çünkü yüklem

kavramı öznde zaten içerilmiş olan analitik önermelerin, deneyimle doğrulanması çelişkilidir. Ayrıca *analitik* önermeler tümel ve zorunlu oldukları için, onların deneyimle doğrulanmalarına ihtiyaç yoktur. *Analitik a priori* önermeler ise 17. Yüzyıl rasyonalist filozofları tarafından “akıl doğruları” olarak adlandırılır. Söz konusu filozoflar gibi Kant da *analitik a priori* yargıların deneyime başvurmada, kavramların anlamlarının analizi yoluyla bilindiklerini söyler. Üçüncü yargı türü olarak *sentetik a posteriori* yargılara gelince, bunlar 17. Yüzyıl rasyonalist ve ampirist filozofları tarafından “olumsal yargılar” olarak adlandırılır. Kant da söz konusu yargıların doğruluk ya da yanlışlıklarının deneyime bağılı olarak gösterilebileceğini, bu yüzden zorunlu olmadıklarını ifade eder. *Analitik a priori* yargılar çelişmezlik ilkesine dayanırken, *sentetik a posteriori* yargılar deneyim ilkesine dayanmaktadır. Dördüncü olarak Kant, başta Hume olmak üzere, tüm yargıları *analitik a priori* ve *sentetik a posteriori* yargılar olmak üzere ikiye ayıran tüm filozoflara karşı hem zorunlu hem de bilgimizi genişleten *sentetik a priori* yargıların varolduğunu öne sürmektedir. Kant *sentetik a priori* yargıların en azından doğa bilimlerinde ve matematikte bulunduğuna emindir.

Kant’a göre matematik nesnelerin inşasında kullandığı “saf görüde inşa” kavramı, *sentetik a priori* yargıların anlaşılmasında önemli bir oynar. Ona göre “nesneler anlamamızın bir fonksiyonuyla ilişkili olmadan bize görünürler” (Kant, 1993: A89/B122). Yani biz nesneleri anlama yetisinin transandantal unsurlarıyla ilişkilendirmeden de temsil ederiz ancak, bu temsiller bize bilgi vermezler. Bu temsilin kendi başına bir anlamı yoktur. Anlama yetisinin kategorileri, bütün transandantal unsurların ortak çalışması ile kavranabilir.

Kant’a göre empirik görü ve saf görü olmak üzere iki görü formu vardır. Ona göre nesneleri ancak uzay ve zaman saf formlarına bürünen görünüşler ya da temsiller olarak bilebiliriz (Heimsoeth, 2012: 61). Yani empirik görü aracılığıyla bir nesnenin kavranması, temsil edilen nesnenin o nesne ile ilişkili kavramla bağlanmasıyla olur. Kant’a göre bütün duyumlara imkân sağlayan uzay ve zaman aynı zamanda zorunlu ve *a prioridirler*. Uzay ve zaman görüsünün *a priori* olduğunu şöyle açıklayabiliriz: Bir kitabın başka bir kitabın yarım metre sağında olduğunu deneyimleyebilmemiz, iki kitabın yan yana olduklarını bilmemize bağılıdır. Demek ki uzay görüsünün deneyime önceliğı bulunması gerekir, bu yüzden uzay görüsü deneyimden çıkarılmış bir kavram olamaz. Aynı şey zaman görüsü içinde geçerlidir. Bir çan sesinin diğere çan sesiyle beş dakika ara ile çaldığını anlayabilmemiz için zamandaki

ardardalık bağıntısının bizde bulunması gerekir. Bu yüzden uzay ve zaman görüşü *a priori* kavramlardır.

Kant her şeyden önce *a priori* önermelerin tümünün mantıksal olarak zorunlu olmadığını düşünür ve bu tür önermeleri “analitik” kavramının karşıtı olan “sentetik” kavramıyla adlandırır. Felsefe tarihinde ilk kez ortaya çıkan bu yeni tür önermelerden dolayı, kendisinin ikinci bir Kopernik Devrimi gerçekleştirdiğini ifade eder. Kant bu yeni bilgi türünün en azından matematik ve aritmetikte bulunduğunu düşünür.

Kant *sentetik a priori* bir bilgi türü olduğunu iddia ettiği matematiği *Saf Aklın Eleştirisi*’nin “Transandantal Estetik” bölümü ile *Prolegomena*’da ele almaktadır. Kant *Saf Aklın Eleştirisi*’nde “İçeriksiz düşünceler boş ve kavramlar olmaksızın görüler kördürler” ifadesiyle aslında insan bilgisinin tümünün hem algısal hem de kavramsal olmak üzere ikili bir yapıya dayandığını ifade etmektedir (Kant, 1993: A51/B75 A52/B76). Genelde tüm insan bilgisinin özelde ise matematik bilginin duyarlılık ve anlama yetisi olmak üzere iki kökeni olduğuna dikkat çeken Kant’a göre, duyarlılık veri almak yetimiz iken anlama yetimiz düşünme etkinliğini ifade eder (Kant, 1993: A51/B75 A52/B76).

Kant hiçbir duyusal malzeme olmaksızın, sadece uzay ve zaman saf görüleri aracılığıyla birtakım nesneleri kavrayabileceğimizi ifade eder. Bunun en iyi örneği ise matematik nesnelerdir. Ona göre yalnızca uzay ve zaman saf görüleri aracılığıyla kavranan nesneler, *sentetik a priori* yargıların zemininde de yer almaktadır. *A priori* görüler olan uzay ve zaman, aritmetiğin ve geometrinin *a priori* inşasını ve bu bilimlerin nasıl mümkün olduğunu açıklamayı mümkün kılan bir zemindir.

Kant “Transandantal Estetik” bölümünde matematiksel bilginin *a priori* temelini araştırmaktadır. Bu noktada, “insanın duyulara dayanan tüm bilgisinin genel ve zorunlu kavrayış biçimleri olan uzayın ve zamanın saf *a priori* algısı” olduğunu dile getirir (Kutlusoy, 2006: 59).

İşte saf matematiği olanaklı kılan, duyusal algıların temelinde bulunan bu *a priori* algılardır. Bu bağlamda aritmetik saf *a priori* bir zaman görüşüne dayanırken, geometride saf *a priori* bir uzay görüşüne dayanmaktadır (Kant, 1983: 53). *Sentetik a priori* bilginin içeriğini oluşturan uzay ve zamana bağlı algı alanında, matematiksel yargıların hem deneyimle uyumlu

hem de kesin ve zorunlu olmalarının, yani *sentetik a priori* olmalarının nedeni budur.

Felsefe tarihinde Kant'ın epistemolojik olarak yapmaya çalıştığı bu ayrımlar insan zihninin sınırlarının belirlemesidir. Frege'nin (2008) Kant'ın analitik ve sentetik yargılar arasındaki ayrımını dilsel ve mantıksal zeminde yeniden tanımlaması ile sorun çağdaş analitik felsefede anlam sorunuyla birlikte ele alınır olmuştur. Dil felsefesinin anlam problemiyle ilgili olarak dildeki anlam biriminin ne olduğu ve sözcük veya cümlelere anlamını verenin ne olduğu soruları gündeme gelir.

Analitik felsefe 19.yüzyılın sonlarında dilci felsefe yaklaşımını ön plana çıkaran düşünürlerin dilin mantıksal yapısı üzerine yaptıkları çalışmalarla doğmuştur. Bu düşünürler analitik felsefenin ilk dönem düşünürleri olarak da ele alınabilecek olan Gottlob Frege, Bertrand Russell, özellikle ilk dönem düşünceleriyle Ludwig Wittgenstein ve Viyana Çevresinin çeşitli düşünürleridir. Bu bölümde bu düşünürlerin anlam teorileri ele alınacaktır.

1.1. Gottlob Frege'nin Anlam Görüşü

Analitik felsefenin öncüsü olarak bilinen Frege öncelikle aritmetiksel kavramların incelenmesine yönelir. Tartışmayı Kant'ın kaldığı yerden devam ettiren Frege aritmetiksel kavramların *a priori* mi, *a posteriori* mi yoksa *sentetik* mi, *analitik* mi olduğu soruları üzerinde yoğunlaşır. Dahası bu sorunlar bir önermenin *analitik* mi yoksa *sentetik* mi olduğuna karar vermemizi sağlayan kriterlerin ne olduğu sorularını da beraberinde getirmektedir.

Frege'ye göre bunun için öncelikle “kanıtlamaların dayandığı ilksel doğrulukların neler olduklarını ortaya koymak ve bunun içinse yargıda bulunan tümceyi en yalın kavramlara dek çözümlemek gerekir” (Frege, 2008: 90). Dolayısıyla tümceden başlayarak, tümceyi oluşturan bileşenlere doğru dilsel bir analize gidilmelidir. Bir tümcenin bileşenleri ise onu oluşturan yantümceler ve tabi ki bu tümceye konu olan kavramlardır.

Frege “Kavram ve Nesne Üzerine” (1982) adlı makalesinde kavram-nesne ayrımı ve bunların dildeki karşılığı üzerine detaylı bir soruşturma yürütür. Frege'ye göre kavram ve nesne ayrımı söz konusu olduğunda, en önemli nokta cümledeki “dır” kopulasının kullanımıdır. Buna göre bir cümlede “dır” kopulasının eylemsi olarak kullanılması ve özne-yüklem arasında bir eşitlik sağlaması şeklinde iki ayrı kullanımı söz konusudur. Örneğin, “Sabahyıldızı bir gezegendir” şeklindeki bir önermede kopula cümlede herhangi bir şekilde

özdeşlik bağıntısı kurmazken, “Sabahyıldızı, Venüs gezegenidir” önermesinde kopula özne-yüklem arasında bir özdeşlik bağıntısı kurmaktadır. Buna göre, Frege için “Bir eşitlik tersine çevrilebilirken bir objenin bir kavramın kapsamına girmesi tersine çevrilemez bir bağıntıdır” (Frege, 1951: 168). Dolayısıyla dilsel açıdan yüklemın gönderimi olan kavramın altında başka kavramlar da yer alabilirken, öznenin gönderimi olan nesne ancak bir tane olmalıdır.

Kopulanın özne-yüklem arasında bir eşitliği ifade ettiği durumlar araştırılması gereken bir konudur. Bu yüzden Frege söz konusu eşitliğin nesneler arasındaki bir eşitlik mi, yoksa nesnelerin adları konumundaki semboller arasındaki bir eşitlik mi olduğu sorularına cevap arar (Yavuz, 2020: 27).

Anlam ve gönderim ayırımından ilk kez “Fonksiyon ve Kavram” (1891) başlıklı makalesinde bahseden Frege, bu ayrımı matematiksel denklemler üzerinden açıklar. Buna göre “ 4×2 ” ve “ $11-3$ ” ifadelerinin 8’in yerini tuttuğunu, ancak bu sayının “ 4×2 ” ve “ $11-3$ ” şeklindeki iki farklı ifadeyle tanımlandığını dile getirir (Frege, 1988: 13).

Frege “Fonksiyon ve Kavram” makalesinde anlam ve gönderim ayrımını matematiksel ifadeler üzerinden açıklarken, 1892 tarihli “Anlam ve Gönderim Üzerine” başlıklı makalesinde bu ayrımı bütün dilsel ifadelere uygulayarak söz konusu ayrımı daha belirgin hale getirmeye çalışır.

İlk olarak özdeşliğin ne olduğu üzerine düşünen Frege, özdeşliğin adlar ve nesnelerin sembolleri arasındaki bir ilişki olduğunu düşünmenin daha uygun olduğu sonucuna varır. Frege’nin kendi örneğine göre; “Sabahyıldızı” ve “Akşam yıldızı” ifadelerinin her ikisi de Venüs gezegenine gönderimde bulunuyor olsa da bilişsel bakımdan farklıdır. Yani en azından birinin sabah görüldüğü, diğerinin akşam görüldüğü herkesçe açıktır. Öyleyse özdeşlik, adların ve sembollerin arasındaki bir ilişki ise, dolayısıyla $a=b$ ifadesi doğruysa $a=a$ ve $a=b$ ifadeleri arasında bir fark olmayacaktır. “O halde, bir bağıntı, bir şeyin kendisine göre açıklanmasıdır ve gerçekte o öyle bir şeydir ki kapsadığı her bir şey başka bir şeye değil kendine dayanır” (Frege, 2012: 59).

Frege anlam ve gönderim arasındaki ayrımı “özdeşlik” ilişkisi üzerinden açıklamaya çalışır. Yani anlam ve gönderim ayrımını, $a=a$ ’dır şeklindeki bir analitik önerme ile $a=b$ şeklindeki sentetik bir önerme üzerinden açıklar. Frege’ye göre her iki önermedeki söz

konusu özdeşlik, nesneler arasındaki bir ilişki değil, nesnenin kendisini bize farklı sunuş tarzları arasındaki bir ilişkidir. Frege’ye göre sunum tarzı, sembolün anlamına karşılık gelir. Dolayısıyla “Sabah Yıldızı” ve “Akşam Yıldızı” ifadelerinin her ikisi de Venüs Gezegenine gönderimde bulunuyor olsa da anlamları farklıdır.

Bununla birlikte Frege anlamın öznel değil, nesnel bir durum olduğunu ifade eder. Anlamın nesnelliği konusunda şu örneği verir: Bir teleskopla Ay’a baktığımızda ilk olarak gördüğümüz şey Ay’ın kendisi değil, onun imgesidir. Ancak teleskobun merceğindeki Ay yansıması biz teleskoptan bakmasak da orada duracaktır. Dolayısıyla kişinin teleskopla Ay’a baktığında gözbebeğinde oluşan imge öznelidir. Ancak teleskobumun merceğindeki Ay’ın yansıması “anlama” karşılık gelir.

Öyleyse tümcelerimizin tümü anlam ve gönderime sahip midir? Ya da bir tümcenin anlamlı olduğu halde bir gönderiminin bulunmaması olanaklı mıdır? Frege’nin bu sorularla ilgili argümanı şu şekildedir:

“Her halükarda, bir kimse tıpkı anlama sahip olan ancak göndermeye sahip olmayan tümcelerin parçalarının bulunması gibi, bu tür tümcelerin de bulunmasını bekleyebilir ve göndergesiz özel adları içeren tümceler bu türe ait olacaktır. ‘Odysseus uykudayken Ithaka sahiline getirildi’ tümcesi açıkça bir anlama sahiptir. Ancak bu tümcede geçen ‘Odysseus’ adının bir göndermeye sahip olup olmadığı kuşkuyla olduğu için, tüm tümcenin bir göndermeye sahip olup olmadığı da kuşkuludur” (Frege, 2012: 67).

Buna göre biz öncelikle tümcenin sahip olduğu gönderimin, o tümceyi oluşturan parçaların gönderimi yoluyla ortaya koyulduğunu düşünmek durumundayız. Ancak biz söz konusu tümcenin ifade ettiği düşünce ile ilgileniyorsak “Odysseus” adının bir gönderiminin bulunmaması, dile getirilen önermenin içeriğini oluşturan düşüncenin anlamsız olduğunu ortaya koymaz. Dolayısıyla söz konusu önermedeki düşünce, önermenin gönderimiyle değil, anlamıyla belirlenmiş demektir. Ancak bir önermenin doğru ya da yanlış değerini alabilmesi için “Odysseus” adının bir gönderiminin bulunması gerekmektedir. Dolayısıyla gerçek dünyada bir şey ifade etmeyen, yani hiçbir gönderimi bulunmayan ifadelerin anlamlı olması mümkünken, bir gönderimi bulunmayan ifadelerin herhangi bir doğruluk değerine sahip olması mümkün değildir. Çünkü Frege’ye göre anlam ve gönderim farklı şeylerdir. Ayrıca

Frege gönderim, anlam ve tasarımı arasında da bir ayrım yapar. Ona göre gönderim ve anlam nesnel iken tasarım öznel ve Frege'nin anlayışında da nesnel olan öznel olandan, mantıksal olan psikolojik olandan ayrılmalıdır.

Frege'nin dilsel-mantıksal analizini bir yöntem olarak kabul etmekle başlayan analitik felsefe geleneği, bu bölümde özetlenmeye çalışıldığı şekliyle, gündelik dildeki belirsizliklerden kaynaklanan sorunları dilsel ve mantıksal bir zeminde çözme iddiasındadır. Çünkü bir önermenin dış dünyadaki gönderimi ve anlamı tartışması aynı zamanda dilin doğal yapısının bir parçası olan ekler, matematiksel ve mantıksal ögeler ve tasarım ürünleri gibi pek çok tartışmayı da söz konusu etmiş olacaktır. Frege'nin başlatmış olduğu bu tartışmalar yalnızca Frege tarafından değil, onun arkasından gelen Russell tarafında da ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

1.2. Bertrand Russell'ın Bilgi ve Dil Kuramı

Bir önceki bölümde Frege'nin dil felsefesi açıdan problemli olarak görülen pek çok duruma çözüm olarak gösterdiği anlam ve gönderim ayrımı ele alınmıştı. Frege'nin bu ayrımına karşı çıkan Bertrand Russell ise dil felsefesine yönelik düşüncelerini bilgi kuramı üzerinden açıklamaktadır. Bu yüzden bu kısımda öncelikle Russell'ın bilgi kuramını, ardında dil kuramını ele alacağız.

Genel olarak iki ayrı bilgi türü olduğunu dile getiren Russell, bilgiyi *şeylerin bilgisi* ve *doğruların bilgisi* olmak üzere ikiye ayırır. (Russell, 2019: 63). Frege'ye göre hem *şeylerin bilgisi* hem de *doğruların bilgisi* temelde tanımaya dayanmaktadır. Burada “tanımak” ile kastedilen “Bir şeyin varlığından herhangi bir çıkarım sürecinin ya da doğru bilgisinin aracılığı olmadan dolaysız olarak” haberdar olduğumuz durumlardır. (Russell, 2019: 63). Ancak Russell'a göre insan dolaysız olarak ancak kendi zihin içeriklerini bilebilir. Başka bir deyişle insanın dolaysız olarak dış dünyadaki şeyleri bilmesi mümkün değildir. Öyleyse dış dünyadaki şeyler hakkında bilgi sahibi olan insanın bu bilgiyi edinmesi nasıl mümkündür?

Russell'a göre öncelikle dolaysız olarak edindiğimiz renkler, sesler, kokular gibi duyu verileri yoluyla bir dil edinilir (Russell, 2019: 63). Bu dil aracılığıyla ise dolaysız olarak bilinmeyen dış dünyadaki şeyler hakkında, betimlemeler yoluyla bilgi edinmek mümkündür. Ancak aynı nesne farklı kişilerce, farklı duyu deneyimlerine sebep olabilmesi açısından kişiye

özel ve tikeldir. Dolayısıyla betimlemeler yoluyla bilgi edinmek için duyu verileri yeterli değildir. Bu yüzden Russell’a göre tekillerden tümellere geçilmesi gerekmektedir. Bu geçiş ise duyu verileri ile elde edilen tikellerden, soyutlama yoluyla tümelin bilgisine ulaşılmasıyla mümkündür. Örneğin tek tek ak olan şeylerden soyutlama yoluyla *aklık* tümelini tanımış oluruz. Tümeller hep nitelikler ya da genel adlar olarak anlaşılmış olsa da Russell bağıntıların da tümeller arasında olduğunu düşünür. Böylelikle tek tek ak olan şeylerden soyutlanan *aklık* tümelini tanıyan biri için “x aktır” şeklindeki bir önerme de anlaşılır olacaktır.

İşte Russell böylelikle dış dünya hakkında bilgi edinmemizin yolu olarak gördüğü betimlemeler teorisini, “On Denoting” (1905) makalesinde ortaya koymuştur. Russell betimlemeleri ise *belirli betimlemeler* ve *belirsiz betimlemeler* olmak üzere ikiye ayırır (Russell, 2019: 68). Örneğin; “Bazı hayvanlar uçabilir” şeklindeki bir önermede geçen “Bazı hayvanlar” ifadesi tekil bir nesneyi betimlemediği için *belirsiz betimlemedir*. Dolayısıyla söz konusu önermede özne belirli bir hayvan değil, bir fonksiyondur. Bu fonksiyon “x uçabilir” yüklemine göndergesidir. Buna göre fonksiyonun en az bir doğru değer alması gerekir, ancak fonksiyonun birden fazla doğru değer alması cümlemin yanlış olduğu anlamına gelmez. Belirli betimlemeler söz konusu olduğunda ise durum biraz farklıdır. Russell belirli betimlemelere örnek olarak “Waverly’in yazarı Scott’tır” önermesinde geçen “Waverley’in yazarı” betimlemesini gösterir. Öyleyse söz konusu önerme doğruysa betimlemeyi oluşturan bir nesne olması gerekir. Dolayısıyla Waverly’in yazarı olma özelliğine sahip olan tek nesne “Scott”tır. Russell’ın mantıksal çözümlemesi şu şekildedir: x Waverly’i yazmışsa ve Waverly’i yazan kişinin ancak ve ancak Scott olduğunu biliyorsak $x=w$ olur.

İlk bölümde ele alındığı üzere Frege, özel adlara anlam ve gönderim olmak üzere iki ayrı semantik görev yüklemektedir. Ancak Russell bir adın anlamı ve gönderimi arasında bir fark görmez. Bu yüzden Russell özel adlar arasında bir ayırım yapılması gerektiğini düşünür. Russell’a göre aslında gerçek birer ad olmayan “Ahmet”, “Sokrates” gibi ifadeler ise bir tasvirin kısaltması durumundadır (Grünberg, 1963: 144). Dolayısıyla dilbilgisi açısından ad olarak bilinen hiçbir ifade ad değilken, “mavilik”, “sertlik” gibi nitelik bildiren kelimeler ve “şu”, “bu”, “şimdi” gibi tekil terimler mantıkta birer ad durumundadır (Grünberg, 1963: 144).

Russell’a göre dil ediniminin dolaysız olarak edindiğimiz renkler, sesler, kokular gibi duyu verileri yoluyla gerçekleştiğini söylemiştik. Bu yüzden bir tümcenin anlaşılabilirliği için, tümcenin tüm öğelerinin yine dolaysız olarak bilinmesi gerekir. Yani

“Anlayabileceğimiz her önermenin, tümüyle bizim tanıdığımız öğelerden oluşması gerekir.” (Russell, 2019: 90). Ancak Russell için özel ad, bir betimlemenin kısaltması durumundadır. Ancak söz konusu ad için dış dünyadaki bir nesneye gönderimde bulunmak söz konusu olsaydı tümcenin tüm öğeleri anlaşılır durumda olmazdı. Çünkü daha önce de söylediğimiz gibi, Russell’a göre dış dünyadaki nesnelerle doğrudan tanışıklığımız olamaz ve insan dış dünya hakkında yalnızca betimleme yoluyla bilgi edinebilir. Örneğin; “Sokrates bir filozoftur” tümcesinde geçen “Sokrates” adının Antik Yunan’da yaşamış bir filozofa gönderimde bulunduğunu varsayalım. Öyleyse bu tümcenin anlaşılması için Sokrates’in tanışıklık yoluyla bilinmesi gerekir. Ancak Russell’a göre insanın kendi zihin içerikleri dışında bir nesneyle tanışık olması mümkün değildir. Dolayısıyla Sokrates hakkında bir tanışıklık bilgisi mümkün değildir.

Eğer Sokrates özel adının yerine, “Antik Yunan’da yaşamış bir filozof” şeklinde bir betimleme getirilmesi durumunda ise, tümcenin anlaşılması dinleyenin bilgisine bağlı olacaktır. Dolayısıyla Russell’a göre bu tümcenin anlaşılması için tümcenin çözümlenmesi gerekir. Buna göre, “Öyle bir x vardır ki, x Antik Yunan’da yaşamıştır ve her y için y Antik Yunan’da yaşamış ise y ile x aynıdır ve x filozoftur” formülasyonu verilen tümcenin mantıksal çözümlenmesidir. Bu çözümlemede hiçbir terim Sokrates’e gönderimde bulunmaz, çözümleme yalnızca kavramlardan oluşmaktadır. Russell’a göre bu kavramlar ele alındığında ise “Her y için” heplik kavramına, “y ile x aynıdır” özdeşlik kavramına, “x filozoftur” ise filozofluk kavramına gönderimde bulunmaktadır. Böylelikle Russell dış dünyada herhangi bir gönderimi bulunmayan betimlemeler ve özel adlar sorununa yönelik bir çözüm getirdiğini düşünür.

İlk bölümde ele aldığımız Frege ise bir adın dış dünyada herhangi bir gönderimi bulunmasa da anlamlı olabileceğini, ancak herhangi bir doğruluk değerine sahip olamayacağını dile getirmişti. Frege’nin bu görüşü kendi kuramı içerisinde yer verdiği anlam ve gönderimin ayırımından dolayı herhangi bir çelişkiye yol açmasa da anlam ve gönderimi bir tutan Russell’ın kuramı açısından çeşitli sıkıntılar yaratmaktadır.

Bu duruma örnek olarak “Fransa’nın şimdiki kralı keldir” önermesini ele alalım. Bu önermede, tümcenin öznesi konumunda olan “Fransa’nın şimdiki kralı” ifadesi, şu an Fransa’da bir krallık bulunmadığı için hiçbir nesneye gönderimde bulunmamaktadır. Ancak mantık yasaları gereği her anlamlı önermenin doğru ya da yanlış bir değeri olması

gerekmektedir. Bu önermede var olmayan bir Fransa kralından söz edildiği için tümcenin doğru ya da yanlış olduğunu söylemek mümkün değil gibidir. Bu yüzden Russell'a göre bu tümcenin anlaşılması için öncelikle tümcede herhangi bir ad kalmayacak şekilde düzenlenmeli, dolayısıyla adlar betimlemelere yani tümellere dönüştürülmelidir. Tümceyi adlardan arındırmak için de, söz konusu önermenin mantıksal olarak çözümlenmesi gerekir.

Russell'ın çözüm sunduğunu iddia ettiği bir diğer konu ise felsefe tarihinde terimlerin eş anlamlılığa bağlı olarak yer değiştirmesi problemidir. Frege bu soruna kendi kuramı içinde yaptığı anlam ve gönderim ayırımına dayanarak bir çözüm sunmuştu. Terimlerin eş anlamlılığa bağlı olarak yer değiştirmesi; x ve y özdeş ise x için doğru olan y içinde doğru olacaktır, dolayısıyla x ve y'nin birbirinin yerine kullanılması önermenin doğruluk değerinde herhangi bir değişikliğe sebep olmaması durumudur. Bu duruma örnek olacak şekilde, "4. George Scott'ın Waverly'nin yazarı olup olmadığını merak ediyor" önermesini ele alalım. Gerçekten de Waverly'i yazan Scott olduğu için, "Waverly'nin yazarı" ile "Scott"ın yerini değiştirebilmemiz gerekir. Buna göre 4. George'un merak ettiği şeyin "Scott'ın Scott olup olmadığı" olduğunu söylemiş oluruz (Russell, 2004: 62). Ancak 4. George'un cevap aradığı soru bu değildir.

Bu, tümcede geçen "Waverly'nin yazarı" ve "Scott" terimlerinin aynı nesneye gönderimde bulunduğu kabul edilmesine dayanmaktadır. Ancak Russell'a göre bir betimlemenin doğrudan bir şeye gönderimde bulunamayacağını söylemiştik. Dolayısıyla "Waverly'in yazarı" ifadesinin bir gönderimi olduğundan söz edilemez. Bu yüzden Scott ile Waverly'in yazarı aynı kişi olsa da iki terimin de aynı nesneye gönderimde bulunmaları mümkün değildir.

Sonuç olarak Russell, Frege'den farklı olarak anlamı ve gönderimi bir tutmaktadır. Russell'a göre bizim yalnızca duyu verileri ve tümellerle doğrudan tanışık olmamız mümkündür. Dış dünya hakkındaki bilgi ise tanışıklık yoluyla edindiğimiz duyu verilerinden ve tümellerden betimlemelere ulaşılması sonucu elde edilir. Bu yüzden Russell'a göre bir tümcenin herhangi bir muğlaklığa yer vermeden herkesçe anlaşılması tümcenin mantıksal olarak çözümlenmesiyle mümkündür. Bu çözümleme ise tümcede geçen özel ad ve betimlemelerin gerçekte neye karşılık geldiğinin belirlenmesidir. Böylece Russell da Frege gibi anlamı nesnel bir bağlam içine oturtmaya ve doğruluk değerleriyle ilişkilendirmeye çalışmaktadır.

1.3. Ludwig Wittgenstein'in Anlama İlişkin Resim Teorisi

Yirminci yüzyılın en önemli düşünürlerinden biri olan Ludwig Wittgenstein'in felsefi düşünceleri genel olarak iki dönem şeklinde ele alınmakta ve her iki dönemde ortaya koyduğu düşüncelerin birbirine zıt olduğu kabul edilmektedir. Ancak her iki dönemin de bir dil ve felsefe eleştirisi olarak yorumlanabileceğini savunan düşünceler de vardır. Wittgenstein'in düşüncelerinin nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusunda felsefeciler arasında bazı fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Örneğin Russell yalnızca *Tractatus Logico-Philosophicus* eserini dikkate alıp ikinci dönem düşüncelerini felsefeden dahi saymamaktadır (Pears, 1985: 19). Bir diğer düşünce ise iki ayrı dönem şeklinde ele alınması gerektiğidir, ancak bu iki döneme ait düşüncelerinde birbirini takip eden bazı noktalar olduğu şeklindedir. Buna göre Wittgenstein'in birinci ve ikinci dönem düşünceleri söz konusu olduğunda temel kavram ve problemlerin bazı noktalarda ayrıldığı bazı noktalarda ise örtüştüğü düşünülür. Bu düşünceyi savunanlar arasında David Pears ve Jaakko Hintikka sayılabilir. Dolayısıyla Wittgenstein'in iki dönem düşüncelerinin birbirini tamamladığını, yani bir birlik oluşturduğunu düşünenler olduğu gibi birbirine zıt iki Wittgenstein felsefesinden söz edenler de vardır (Soykan, 2016: 17).

Wittgenstein'in ilk dönem düşüncelerini dile getirdiği eser *Tractatus Logico-Philosophicus*, ikinci dönem düşüncelerini dile getirdiği eser olarak da *Felsefi Soruşturmalar* kabul edilir. *Tractatus Logico-Philosophicus* adlı eseri mantıkçı pozitivistlerin de düşüncelerine bir temel sağlarken, *Felsefi Soruşturmalar* gündelik dile yeni bir yaklaşımı savunan başka bir anlayışa yol açmıştır. Wittgenstein'in ilk dönem eserinde dilin ve dünyanın öğeleri arasında mantıksal bir ilişki kurulup ideal bir dil düşüncesi hakimken *Felsefi Soruşturmalar*'da ideal dil düşüncesi bir yanılısma olarak görülür. Bu iki eserinde felsefeye yüklenen görevde de bazı değişiklikler görülür.

İlk dönem düşüncelerini dile getirdiği *Tractatus Logico-Philosophicus* adlı eseri yedi temel önermeden ve bu önermelere ilişkin açıklamalardan oluşmaktadır. Bu eserinde temel problem dünya, düşünce ve dil arasındaki ilişkinin açıklanmasıdır. Aynı zamanda dilin kendisinde varolan mantıksal yapıyı açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Wittgenstein dünya, düşünce ve dil arasındaki bu ilişkiyi düşünce üzerinden değil de dil üzerinden gerçekleştirmenin arayışındadır. Kitabın önsözünde düşünceye bir sınır çizmeyi amaçladığını dile getirir (Wittgenstein, 2018: 11). Ancak bu sınır çizme düşünceye yapılan bir sınır

çizmeden daha çok düşüncenin dile getirilişine bir sınır çizmedir. Çünkü eğer düşünceyi sınırlandırmaya çalışsaydık, düşünülemediyi düşünmeden düşünceye sınır çizmek mümkün olmazdı. Wittgenstein bu yüzden sınırın dilin içerisinden çizilmesi gerektiğini dile getirir (Wittgenstein, 2018: 11). Bunun anlamı ise dili sınırlandırarak düşünceyi de sınırlandırmış olmak ve düşünülemediyi sınırın dışında bırakmaktır.

Wittgenstein'in *Tractatus*'ta yer verdiği diğer problem ise felsefi sorunların kaynağını belirlemektir. Ona göre felsefi sorunların büyük bir kısmı "dilimizin mantığının yanlış anlaşılmasına dayanır" (Wittgenstein, 2018: 11). Dolayısıyla dilin mantığının doğru anlaşılmasıyla bütün felsefi problemler ortadan kalkacaktır. Kitapta amaçladığı ise dilin mantığını doğru kavramamızı sağlayacak bir dilsel anlam teorisi, anlamın resim teorisi olarak adlandırılacak bir teori ortaya koymaktır.

Wittgenstein *Tractatus*'un ilk önermelerinde dünyanın ne olduğunu tanımlamaya çalışır. Ona göre "dünya olguların toplamıdır, şeylerin değil" (Wittgenstein, 2018: 15). Olgular, olgu bağlamlarının bir araya gelmesinden oluşan karmaşık bir yapıyı ifade etmektedir. Wittgenstein mantıksal çözümlemesinde karmaşık olandan basamaklı bir şekilde inilerek dünyanın yapısı sunulmaktadır. Olguları daha yalın bir düzeye indirgemeye çalışan Wittgenstein için olgular, olgu bağlamlarının bir araya gelmesinden oluşur. Olgu bağlamları ise nesnelerin bir araya gelmesinden oluşur ve nesnelerin yalın olduğunu dile getirir. (Wittgenstein, 2018: 19). Öyleyse dünya şeylerin bir araya gelmesinin değil, birbirine bağlantılı şeylerin oluşturduğu olgu bağlamlarının toplamı olan olguların bir araya gelmesinin sonucu oluşmaktadır.

Ona göre dünyanın olguların toplamı olması gibi, dil de önermelerin ya da tümcelerin toplamıdır (Wittgenstein, 2018: 45). Dilin düşüncelerimizi gizlediğini dile getiren Wittgenstein'a göre düşüncelerimizin gerçek biçimlerinin ortaya çıkarılması, içinde dile getirildikleri dil çözümlenip en küçük öğelerine ayrıldığında mümkün olur (Pears, 1985: 59). Ona göre düşüncenin dile gelişi olan tümceler ya da önermeler kendilerinden daha yalın olan temel önermelerden oluşmaktadır. Temel önermeler de adların bir araya gelmesinden oluşmaktadır, bunlardan en yalın olan adlardır (Wittgenstein, 2018: 21).

Wittgenstein dil ve dünyanın detaylı bir analizini yaptıktan sonra dilin öğeleri ve dünyanın öğeleri arasında birebir temsiliyet ilişkisi olduğunu varsayar. Bu ilişkiyi ortaya

koymak üzere resim teorisine geçer. Ona göre “olguların tasarımlarını kurarız” (Wittgenstein, 2018: 23). Yani zihnimizde bir şey düşündüğümüzde dünyayla ilgili bir olgunun tasarımını kurarız. Bu düşüncelerin dile getirilişi olan tümceler de bir olgunun mantıksal bir resmi olacaktır. Buna göre ad ile nesne, temel önermeler ile olgu bağlamları ve önerme ile olgu arasında bir temsiliyet ilişkisi bulunur. Adlar nesnelere işaret ederler ve adlar da nesneler gibi basit olduğu için daha fazla çözümlenemezler (Grayling, 2008: 63). Temel önermeler ise olgu bağlamlarını ifade ederler. Wittgenstein’a göre dil dünyayı bu şekilde resmeder.

Ona göre olguların resmedilebilmesi için resim ile temsil ettiği nesne ya da olguların ortak bir şeye sahip olması gerekir. Olgusal önermelerin doğrulukları kendilerine bakılarak tespit edilemez. Doğruluklarını tespit etmek için deneye başvurmak gerekir, yani bu temel önermenin dünyada bir olguya karşılık gelip gelmediğine bakmamız gerekir. Wittgenstein’a göre olgu dünyası olumsaldır, yani başka türlü de olabilir (Özkan, 2016: 134). Bunun anlamı olgusal dünyada bir zorunluluğun olmadığıdır. Resimdeki öğeler gerçeklikteki öğeler ile örtüşüyorsa ya da birbirlerini karşılıyorsa bu resim doğru demektir; eğer örtüşmüyorsa gerçekliği hatalı bir şekilde resmetmektedir. Bununla birlikte olgusal bir önerme doğru ya da yanlış olabilir, yani olgusal önermelere zorunlu olarak doğru diyemeyiz. Diğer yandan Wittgenstein’ın anlamlılık ölçütü doğru ya da yanlış olabilmeyi gerektirir. Söz gelişi doğru ya da yanlış olabilen önermeler anlamlıdır, anlamsız önermeler ise doğru ya da yanlış olamaz.

Wittgenstein’a göre matematik ve mantığın önermeleri dünyayla ilgili herhangi bir bildirimde bulunmaz, yani bir olguya karşılık gelmezler. Onların resmettiği bir şey yoktur. Dolayısıyla matematik ve mantığın önermeleri olgusal önermeler gibi değildir. Ancak bu mantığın ve matematiğin önermelerinin önemsiz olduğu anlamına gelmez. Tam tersine mantığın görevi dilin ve dünyanın öğelerinin ortaklığının ne olduğunu göstermesi ve anlamlı söylemin sınırının ne olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir (Grayling, 2008: 73). Mantığın önermeleri dilin olanağını oluşturur, dolayısıyla olgu sınırını belirlerler. Ona göre mantık “dünyanın bir ayna tasarımıdır” (Wittgenstein, 2018: 153). Yani mantığın önermeleri dünyanın mantıksal yapısını temsil eder.

Buraya kadar söylediklerimizden hareketle şu saptama yapılabilir; yağmur yağar ya da yağmaz şeklindeki bir önerme zorunlu olarak doğrudur (Wittgenstein, 2018: 83). Bu önermenin temsil ettiği bir şey yoktur, sadece mümkün olan seçenekleri ifade etmektedir. Dolayısıyla bu önerme dünyada gerçekleşebilecek her durumla tutarlı olacaktır. Bu tür

önergelerin doğruluğunu tespit etmek için dünyayla ilgili bir şey bilmeye ihtiyaç duyulmaz, onların doğruluk ve yanlışlıkları kendilerinden çıkar. Wittgenstein mantığın önergelerinin totolojiler olduğunu dile getirdikten sonra onların *a priori* oldukları için zorunlu olarak doğru olduğunu söyler (Wittgenstein, 2018: 139). Bu önermeler olgusal önermelerden farklı olarak anlamdan yoksundurlar. Ancak anlamdan yoksun (*senseless*) olmalarına rağmen saçma (*nonsense*) değildir.

Onun için problemli olan felsefenin önermeleridir. Wittgenstein'a göre mantığın ve matematiğin önermeleri anlamdan yoksun olmalarına rağmen, onların bu anlamsızlığı felsefi önermelerin anlamsızlığından farklıdır. Mantığın önermelerinin bir temsili yoktur, ancak onlar temsil edilemeyi temsil ettiklerini de iddia etmez (Hadot, 2015: 56).

Wittgenstein'ın bu dönemde ele aldığı bir diğer problem ise felsefi sorunların kaynağını ortaya koymaktır. Ona göre filozofların cevap aradıkları “Gerçeklik nedir?”, “Bilgi nedir?”, “Doğruluk nedir?”, “Adalet nedir?”, “Güzel nedir?” gibi soruların sonucu olarak ortaya çıkan felsefi problemler dilimizin mantığının yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır (Grayling, 2008: 30). Bu yüzden felsefi problemlerin büyük bir kısmı sahte problemlerden oluşur. Dolayısıyla dilin mantığının doğru anlaşılmasıyla felsefi problemler kendiliğinden ortadan kalkacaktır.

Wittgenstein felsefenin doğabilimlerinden biri olmadığını, “doğabilimlerinin üstünde ya da altında duran ama yanlarında duramayan” bir şey olduğunu dile getirir. (Wittgenstein, 2018: 61). Yani felsefenin tümceleri olgularla alakalı değildir. Örneğin “Dünya özünde kötüdür” tümcesi biçimsel olarak *sentetik a priori* bir önerme gibi görünmektedir (Soykan, 2016: 89). Ancak Wittgenstein'a göre *sentetik a priori* yargılar olanaklı değildir. Olgusal olmayan bu tümcelerdeki mantıksal hata onların hem evreni tümüyle dile getirmek istemeleri hem de evren hakkında kesin, değişmez bilgiler vermek istemesinden kaynaklanır (Soykan, 2016: 89). Wittgenstein'a göre metafiziksel önermeler doğru ya da yanlış değil, anlamsız ve saçmadır (Soykan, 2016: 89). Çünkü ona göre dilin sınırlarının dışına çıkıldığı anda anlam içermeyen şeyler söylenmektedir. Wittgenstein böyle önermeler kurmanın üzerine konuşulamayan hakkında konuşmak olduğunu dile getirir ve ona göre bu alanlar söz konusu olduğunda susulmalıdır (Wittgenstein, 2018: 173).

Wittgenstein felsefeyi bir dil eleştirisi olarak görür. Felsefenin görevi bir öğreti oluşturmak değil, önermelerin mantıksal açıklığını ortaya koymaktır (Wittgenstein, 2018: 61). Bu yüzden felsefe yeni önermeler ortaya koymak yerine mevcut önermeleri açıklığa kavuşturmalıdır. Ona göre felsefe metafizik önermelerde olan mantıksal hataları ortaya çıkarmalı ve söylenebilir olana bir sınır çizmelidir. Böylelikle dilin ve dolayısıyla dünyanın sınırlarını açığa çıkarmalıdır. Sonuç olarak Wittgenstein anlam konusunda bir resim teorisi kurmuş ve dilsel anlamlılığı dilsel ifadelerin olguları resmetmesi üzerinden belirlemiştir. Böylece doğrulama ile anlam arasında kurulacak ilişkinin önünü açmıştır.

1.4. Mantıkçı Pozitivistlerde Anlam Ölçütü Olarak Doğrulanabilirlik

20. yüzyıl felsefesinin gelişimi sırasında mantıksal çözümleme yönteminin kullanan akımlar arasında aynı zamanda Viyana Çevresi filozofları tarafından oluşturulan “Mantıkçı Pozitivizm” adlı akım da bulunmaktaydı. Mantıkçı pozitivist düşünürler, Moritz Schlick’in yaptığı toplantılarda bir araya gelen Rudolf Carnap, Philip Frank, Kurt Gödel ve Otto Neurath gibi kimi bilim insanı ve felsefecilerden oluşmaktaydı.

Viyana Çevresi filozofları kendi felsefe anlayışlarını tanımlamak için “Mantıksal Pozitivizm”in yanında zaman zaman “Bilimsel Ampirisizm” terimini de kullanmışlardır. Viyana Çevresi’nin “ampirisizm” terimini seçmesinin sebebi elbette pozitivizmin bilginizi yalnızca deneyimle sınırlandırmış olması iken, “bilimsel” terimini seçmelerinin sebebi ise dış dünya hakkındaki bilginin yalnızca bilimsel yöntem aracılığıyla edinebileceğini düşünmeleriydi. Viyana Çevresi filozofları mantıksal analizle metafiziksel ve spekülative olan bütün unsurların dışlanacağı ve böylelikle bir önermenin anlamının açıklığa kavuşturulacağı iddiasındaydılar.

Mantıkçı pozitivist yaklaşıma göre öncelikle bilimi bilim olmayandan ayırmak gerekmektedir. Dış dünya hakkında güvenilir bir bilgi elde etmek için bilimsel yöntemin her alana uygulanması gerektiğini düşünen Mantıkçı pozitivistler, böylelikle bilgi adına layık olabilecek şeyi bilgi olmayandan ayırmak amacıyla “doğrulanabilirlik ilkesi” adıyla bilenen ilkeyi geliştirdiler. Buna göre, mantıkçı pozitivistler, hakkında herhangi bir gözlem verisi bulunmayan nesneleri adlandıran sözcüklerin bir bilim terimi olarak kullanılamayacağını ileri sürmüştür. İşte tam bu noktada mantıkçı pozitifler doğrulanabilirlik ilkesi aracılığıyla, bilimde ortaya konan bütün önermelerin deney ve gözlem aracılığıyla denetlenebilir olduğunu

ileri sürerek güvenilir bilgi elde etmenin yöntemini anlamlılık ölçütü haline de getirmişlerdir.

Mantıkçı pozitivistler tarafından geliştirilen “doğrulanabilirlik ilkesi” aynı zamanda önermelerin anlamlılık ölçütü olması açısından bir anlam kuramını ifade etmektedir. Başka bir deyişle bir önermenin hangi koşullarda doğru hangi koşullarda yanlış olduğunu ortaya koymaktadır (Özcan, 2014: 78). Bir önermenin ancak deney ve gözlem yoluyla doğrulanabilecek niteliğe sahip olması gerektiğini düşünen mantıkçı pozitivistlere göre ancak olgusal niteliğe sahip olan önermeler anlamlı olabilirken, deney ve gözlem yoluyla doğrulanamayan önermeler ise anlamdan yoksundur.

Mantıkçı pozitivist düşünürler arasında yer alan Rudolph Carnap da, teorik dildeki kavramların ampirik olarak gözlemlenebilecek kavramlara indirgenebileceğini, hatta kavramların anlamlarına bu süreçle kavuştuğunu dile getirmektedir (Carnap, 2019: 75b). Carnap dilimizdeki metafizik ve spekülative olan bütün unsurların ancak mantıksal çözümleme yoluyla açığa çıkarılabileceğini dile getirir (Carnap, 1931: 220). Bilimsel dil söz konusu olduğunda sözcüklerin anlamı indirgeme yoluyla saptanmaktadır. Bu indirgenebilirlik koşulları ise “doğruluk ölçütü” yoluyla tespit edilmektedir. Bir sözcüğün anlamının doğruluk ölçütü tarafından belirlenmesi dildeki muğlaklığı engeller. Carnap’a göre “anlam ölçütte örtük olarak zaten bulunmaktadır, geriye onu açık hale getirmek dışında yapılacak bir şey kalmaz (Carnap, 1931: 222-223). Eğer ki söz konusu sözcüğe dair herhangi bir ölçüt verilemiyorsa bu, sözcüğün birtakım psikolojik unsurlarla birlikte yer almasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla sözcüklerle ilgili herhangi bir ölçüt koyulamıyorsa, sözcüğün yer aldığı tümce sahte tümcelerdir (Carnap, 1931: 223). Bu belirlemeler çerçevesinde metafiziksel cümleler herhangi bir empirik bağlantı sunamayacağı için anlamdan yoksundur. Carnap’a göre doğa bilimlerinin gözlemlenebilir bağlantılar sonucu ortaya koyduğu empirik anlam ile karşıtlık içinde olduğu düşünülen metafiziksel anlam diye bir şey yoktur (Carnap, 1931: 225).

Carnap, “Logical Syntax of Language” (1934) adlı eserinde Wittgenstein’in çalışmalarından etkilenerek felsefede anlamlı olan bütün önermelerin yalnızca sentaktik yani analitik önermeler olabileceğini göstermek için dilin mantıksal sentaksı adlı kuramını ortaya koyar. Sentaks dildeki birtakım işaretleri ve bu işaretler arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallardır. Carnap’a göre bir dil için oluşum ve dönüşüm kurallarını içeren bir sistemdir (Carnap, 1935: 41). Önermelerin dildeki işaretler dizisiyle oluşumu ve bu işaretlerin kurallarla

düzenlenip dönüşümü mantığın formel bir sistem olduğunu ve dolayısıyla mantık kurallarının da sentaksın bir parçası olduğunu gösterir (Irzık, 1992:71).

Buna göre belirli bir dil sistemi içinde (bu dil sisteminin adı X olsun) sistemin kurallarına uygun olarak nasıl önerme oluşturulabileceği ortaya koyulabilir. Bu durumda X dil sistemine bağlı olarak önermeler ortaya koymak oluşum kurallarını belirtir. Dönüşüm kuralları ise X dil sistemi kurallarına bağlı olarak ortaya koyulan bir cümlelerin Y, Z ve Q gibi başka cümlelere dönüştürülüp, X dil sistemi içindeki sonuçlarının ortaya koyulmasını ifade eder (Irzık, 1992: 71). Oluşum ve dönüşüm kuralları çerçevesinde ortaya koyulan önerme ve sonuç terimleri formel biçimde ele alınmaları bakımından sentaktiktir ve dolayısıyla anlamdan bağımsızdır.

Analitikliğin yalnızca sentaktik olarak belirlenmesinin, önermelerin doğruluğunun nasıl ispatlanacağı konusunda eksiklikler barındırdığını düşünen Carnap, “Meaning and Necessity” (1947) adlı eserinde semantik anlam kuramına yer verir. Carnap’a göre analitik önermelerin, analitikliğin belirlenmesi anlambilimsel kurallara bağlıdır. Semantik anlam teorisine göre her dile konu olan semantik sistem, bir üst-dille formüle edilebilir. Buna göre bir X_1 cümlesi, ancak X semantik sistemi içinde anlambilimsel kurallara uygun olarak ve dil dışı hiçbir olguya gönderim yapmadan doğrulanabiliyorsa mantıksal doğru olur. Dolayısıyla bir önerme hangi konu-dili içerisinde kuruluyorsa, aynı dil formu içinde değerlendirildiği sürece analitiktir. Bu durumda pozitivistlerin nesneleri duyu verilerinin terimleriyle, maddecilerin fiziksel dilin terimleriyle bir önerme ortaya koymasında oluşan farklılaşmada doğru taraf ya da yanlış görüş yoktur (Irzık, 1992: 75-76). Böylece Carnap, pozitivist ve maddeci görüşler arasındaki bu uzlaşmazlığın önermelere konu olan şey hakkında değil, şeylerin ifade edildiği dil sisteminden kaynaklı olarak ortaya çıktığını belirtir. Carnap’a yöneltilen en büyük eleştirilerden biri Quine tarafından yapılmıştır. Quine’a göre analitik önermelerin doğruluğunun uzlaşımsal olarak belirlenmesi, analitikliğin temelindeki kuralların göreceli olduğunu göstermektedir. Quine analitik olduğunu belirtilen önermelerin analitikliğinin uzlaşımsal olarak belirlenmesinin, analitikliğin temeli olarak kabul edilemeyeceği görüşündedir.

Viyana Çevresi filozoflarından biri olan Ayer de “Dil, Doğruluk ve Mantık” adlı eserinde yalnızca empirik ya da analitik olarak doğrulanabilen tümcelerin anlamlı olabileceğini belirterek, yalnızca analitik ve sentetik önermelerin anlamlı olabileceğini belirtir

(Chapman, 2008:10). Ayer de Carnap'ın düşündüğü gibi bir önermenin hangi koşullarda doğru ya da yanlış olabileceğı belirlenebiliyorsa anlamlı olabileceğini savunmuştur. Ona göre metafizik önermelerin anlamsızlığı, herhangi bir olgu durumuyla karşılaştırılamayacak olmalarının yanı sıra yanı zamanda metafizik önermelerin a priori olmamasından kaynaklı olduğunu belirtir (Carnap, 1997: 10).

Sonuç olarak mantıkçı pozitivistler “doğrulanabilirlik” olarak adlandırdıkları bu ölçütü anlamlı olan tümceleri anlamlı olmayanlardan ayıracak koşulları belirleyecek bir ölçüt olarak kabul etmektedir.

2. BÖLÜM

2. QUINE'IN ANLAM VE DOĞRULUK ANLAYIŞI

2.1. Wittgenstein'in İkinci Dönemi Anlam Görüşü ve Quine

20. Yüzyılda dilin analiz edilmesine dayanan bir yöntem belirleyen ve kullanan analitik felsefe geleneği bir yandan epistemolojide geleneğin devamı olarak görülmüş diğer yandan da ampirist geleneğin bazı temel ayrımlarına yönelik eleştiriler getiren filozofları da içeren bir felsefe anlayışı geliştirmiştir. Aynı sorunlarla mücadele eden Willard Van Orman Quine analitik felsefenin Gottlob Frege üzerinden klasik ampirizm ve Kant'tan devraldığı *analitik-sentetik* yargılar ayrımına getirdiği eleştirilerle analitik felsefe geleneği içinde bir kırılma noktası olmak bakımından belirleyici olmuştur.

Quine'in fikirleri anlamın pragmatik görüşü olarak adlandırabileceğimiz ve büyük ölçüde Ludwig Wittgenstein'in ikinci dönemi olarak ele alınan *Felsefi Soruşturmalar* yapıtında ortaya konulan görüşlerle ilişki içinde düşünülmelidir. Wittgenstein bu eserde ilk dönemi olarak bilinen *Tractatus Logico-Philosophicus* eserinde ortaya koyduğu anlam teorisinden bambaşka bir görüşle ortaya çıkmıştır. Genel olarak bakıldığında Wittgenstein'in birinci dönem felsefesi olarak bilinen dil ve anlam görüşünün anlamın resim teorisi olarak bilindiğini ve bu teoriye göre bir sözcüğün anlamının onun karşılık geldiği nesne olduğu düşüncesinden önceki bölümde de söz etmiştik. İkinci dönem görüşünderse Wittgenstein bu görüşün tam aksi olarak yorumlayabileceğimiz şekilde anlamın bir gönderim değil bir kullanım olduğunu önerir. Buna göre, 43 numaralı paragrafta ifade edildiği haliyle bir sözcüğün anlamı “onun dildeki kullanımıdır” (Wittgenstein, 2017: 41). Wittgenstein'in ikinci dönem anlam görüşüne göre bir çocuğa dili öğretirken belirli sözcüklerin anlamları için bu sözcüklerin karşılık geldiği nesneleri işaret ederek tanımlama yoluna gitmemiz bizi yanıltıcı bir anlam görüşüne götürecektir. Çitil (2012)'in de belirttiği üzere birisine ‘elma’ sözcüğünü öğretirken masanın üzerinde duran elmayı işaret ederek “İşte şu masanın üzerinde duran meyve ‘elma’ diye adlandırılır” diyebilirim. Bu durumda söz konusu kişi ‘elma’ sözcüğünün ne için kullanıldığını anlayacaktır ama diğer sözcükleri de anlamak şartıyla bunu yapabilecektir. “Wittgenstein, söz konusu sözcüğün öğrenilmesinin, sözcüğün içinde kullanıldığı dil oyununda üstlendiği rolün anlaşılmasına bağlı olduğunu, bu itibarla da örnekleyerek tanımlamanın dil için temel olamayacağını düşünmektedir” (Çitil, 2012: 112).

Bunun için bir sözcüğü anlamak bu sözcüğü belirli bir dil oyunu çerçevesinde kullanmayı bilmek demektir. Bu da belirli bir dil oyununu ve bu oyunun kurallarını bilmenin bir sözcüğü anlamaya önce gelmesi demektir. Bunu Wittgenstein’in kendi sözleriyle şöyle özetleyebiliriz:

30. O halde şöyle denebilir: İşaret-ederek-tanımlama sözcüğün kullanımını – karşılığını – eğer sözcüğün aslında dilde nasıl bir rol oynayacağı zaten açıksa, açıklar. Yani, eğer birinin bana bir renk sözcüğünü açıklamak istediğini biliyorsam, “Buna sepya denir” şeklindeki işaret-ederek-açıklama, sözcüğü anlamamı sağlayacaktır. – Ve bunu söyleyebilmek için “bilmek” ya da “açık olmak” sözcüklerine türlü çeşitli soruların takıldığını unutmamamız gerekir. Bir şeye ne ad verilmiş olduğunu sorabilmek için zaten bir şeyler biliyor (ya da yapabiliyor) olmak gerekir. Ama neyi biliyor olmak? (Wittgenstein, 2017: 35).

Ahmed (2019)’a göre *Felsefi Soruşturmalar* yapıtı Wittgenstein’in ilk dönem yapıtının eleştirisinden ibaret değildir; aynı zamanda günümüzde halen etkisini sürdüren bir dil anlayışına karşı da etkileyici bir karşı saldırı oluşturmaktadır. Wittgenstein “mikro düzeyde” bugün bile baskın bir görüş olarak verili bir tümcenin doğruluk koşullarının kullanım koşullarının aksine tümcesel anlam için en iyi açıklama olduğunu iddia eden görüşe muhalifken, “makro düzeyde” ise biçimsel mantığa dayalı bir dilsel anlam düşüncesinden kuşku duymaktadır (Ahmed, 2019: 170).

Böylece anlamın bir gönderimle yönelinen bir şey olduğu (entensiyonalite) düşüncesinden yaşama biçimlerinde verilen kullanım kurallarıyla belirlenen bir uzlaşımın kabul edilen bir şey olduğu (konvansiyonalite) düşüncesine geçer. Anlamın konvansiyonel bir belirlenim olduğu düşüncesi Wittgenstein’in ikinci döneminin izinden giden düşünürler için de belirleyici olmuştur ve W. V. O. Quine da bunlardan birisidir. Anlamın pragmatik bir boyutta konumlandığı düşüncesi Quine’in holistik anlam teorisinin zemininde yer alır.

2.2. Quine’in Dil, Kullanım ve Anlam(lar) Görüşü

Quine’in anlam görüşü holistik anlam teorisi olarak bilinmektedir. Ancak onun anlam görüşünü de holizmine uygun biçimde onun bütün felsefesi içinde düşünmek gerekir. Bu amaca uygun olarak bu bölüm Quine’in natüralist epistemolojisi ile tamamlanacaktır ve böylece anlam sorununun doğruluk sorunuyla ilişkisi gösterilmeye çalışılacaktır. Quine’in

natüralist yaklaşımı Frege ve Russell ile başlayan ve Mantıksal Pozitivizm ile devam eden dilin mantığının mantıksal çözümlemesine dayalı anlayıştan farklıdır. Kaldı ki Quine da kendi dil ve anlam görüşünü büyük oranda Carnap'ın dil ve anlam anlayışına yönelttiği eleştiriler üzerinden geliştirmiştir. Temelde karşı çıktığı noktanın Frege'nin nesnel anlam düşüncesiyle Russell'ın gönderimci anlam düşüncesi olduğu ya da Carnap'ın anlam ve doğrulama ilişkisine dayalı gönderimci düşüncesi olduğu söylenebilir.

Dilin mantıksal çözümlemesine dayalı anlam anlayışını eleştiren Quine, bu anlayışın yerine holistik bir anlam anlayışı koymayı amaç edinmiştir. Ayrıca Quine'ın anlam görüşü adcı (nominalist) bir çerçevede değerlendirilmiştir. Denkel'e (1996) göre yirminci yüzyılın son üççeyreği daha ekonomik ontolojilerin öne çıktığı bir dönem olmuş, Parmenides ve Platon'dan beri devam eden dünyanın çok fazla varlıkla doldurulması anlayışına dayanan anlam görüşü her sözcüğün anlamını nesneleştirdiği için söz konusu ekonomik ontolojiler ile zıtlasmıştır. “Bir yanda Ludwig Wittgenstein ve dilci felsefenin etkileri, öbür yandan da Willard Quine ve Nelson Goodman gibi adcıların, mantıksal pozitivizmin de bunlara eklenen güçlü eleştirileriyle, ... *anlamları nesneleştiren* anlaksalci ve nesnelci kuramların tümü saygın sayılan felsefe alanının dışına itilmiştir” (Denkel, 1996: 15). Yine Denkel'in (1996) belirttiği gibi, “anlamı anlaksal ya da fiziksel bir nesne (entity) olarak değerlendiren yaklaşım biçimi” anlamların içinde yer aldıkları kullanım bağlamlarında değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Quine'ın anlam görüşünü ya da geleneksel anlam(lar) eleştirisini bu bağlamda düşünmek gerekir. Nitekim Quine da anlam(lar)ı nesneleştiren, kendi başına olan ve yönelimsel nesneler olarak kavrayan düşüncelere karşı çıkararak kendi anlam görüşünü ortaya koymuştur.

Mantıksal pozitivizme ve deneyciliğe karşı eleştirileri ile tanınan Quine, “bu eleştiriler üzerinden felsefe ile bilim dalları arasındaki sınırın ortadan kalktığı bütüncü ve doğalcı bir felsefe anlayışının öncüsü oldu” (Çitil, 2012: 142). Quine'ın holistik anlam görüşünü anlayabilmek için onun doğalcılığını ve doğalcı epistemoloji anlayışına değinmek gerekli görülmüştür.

2.2.1. Doğalcılık ve Doğalcı Epistemoloji

Baç (2011)'a göre 20. Yüzyılda ortaya çıkan en etkili görüşlerden biri olarak görülen doğalcılık (natüralizm) hem ontolojik hem de epistemolojik bir tez olarak ortaya çıkmıştır.

Ontolojik anlamda doğalcılığın tezi evrende var olan her şeyin doğanın bir parçası olduğu ve evrende doğal olanlar dışında hiçbir şeyin var olmadığıken, epistemolojide doğalcılık bilginin elde edilme yöntemleriyle ve bilginin doğasıyla ilgili bir görüş olarak anlaşılır (Baç, 2011: 246). “Doğalcı bilgi kuramcıları, bilinebilecek tüm doğruların doğaya ait olduğunu, bizim için doğanın dışında bilgi nesneleri olmadığını düşünürler” (246). Bu bağlamda doğalcılık Baç’ın da belirttiği gibi rasyonalizmden çok ampirizme yakın durmakta ve doğalcı bilgi kuramcıları bilime de çok özel bir değer atfetmektedirler. Her ne kadar doğalcı yaklaşımın tarihsel kökeni antikçağ filozoflarına götürülebilse de 20. Yüzyılda doğalcılığın en büyük savunucusu Quine olmuştur (Baç, 2011: 246).

Quine’ın karşı çıktığı epistemoloji Platon ile başlayan geleneğe dayanan, Descartes’ın akıl merkezli bilgi anlayışıyla gelişen ve 19. yüzyılda psikolojik ve öznel unsurları mantıksal ve nesnel unsurlardan ayırmaya çalışan mantıkçıların yücelttiği bilgi anlayışıdır. “Quine’ın önerdiği doğalcı yaklaşım, felsefede yer etmiş olan ‘zihnini kullanarak bilgiye ulaşan özne’ veya ‘anlamsal bir iç dünyası olan özne’ kavramlarını bir kenara atarak onun yerine, ‘fiziksel ortamında baş edip ayakta kalabilen gelişmiş organizma’ ve ‘dilsel unsurları gözlemlenen olgu ve davranışlarla bağdaştırabilen ve bunu dilsel davranışlarla iletebilen canlı’ gibi kavramları getirmeyi hedefler” ve böylece bilme sürecini duysal algılarla başlayıp soyut kuramlarla biten bir süreç olarak tanımlar (Baç, 2011: 246). Quine’a göre geleneksel epistemoloji kuramları anlam, doğruluk, gerekçelendirme gibi soyut meselelerle ilgilenmiş ama bilginin duysal uyaranlara tepki veren insan fizyolojisinin bir ürünü olduğunu gözden kaçırmıştır. Oysa epistemoloji kanıtlar ve kuramlar arasındaki ilişkiyi ampirik bir yöntemle ele almalıdır ve bu anlamda epistemoloji Quine’a göre deneysel psikolojinin bir alt dalı olmalıdır.

Gibson (1987)’a göre davranışçılık, Fizikalizm, holizm, realizm, yanılabilirlik ve doğalcılık Quine felsefesinin önemli yönlerini oluşturmakla birlikte, bunlara arasında hiçbiri Quine’ın düşüncesinde doğalcılık kadar önemli bir rol üstlenmemiştir. “Kısacası Quine’ın felsefesi natüralist değilse hiçbir şey değildir!” (Gibson, 1987: 57). Gibson’a göre Quine’ın doğalcılık için verdiği tanımlar şunlardır: Doğalcılık, gerçekliğin tanımlanması ve betimlenmesinin bir ilk felsefede değil, bilimin kendi içinde olduğunun kabul edilmesidir. Yine doğalcılık, doğa biliminden önce gelen bir ilk felsefe hedefinin terk edilmesidir. Bu tanıma göre doğalcılık felsefenin bilime değil, bilimin felsefeye önce geldiğinin kabulü

anlamına gelir. Doğalcı epistemolojiye göre gerçekliğin araştırılmasında doğa biliminin yöntemlerinin dışında bir yöntem kullanılamaz. Doğalcılık felsefeyi de doğa bilimlerinden birisi olarak görme eğilimindedir. Böylece doğalcı epistemoloji felsefeye doğa bilimlerinin üstünde değil onların arasında bir yer ayırmakla felsefeyi de doğa biliminin yöntemleriyle sınırlandırır. Bilgiye sadece doğa bilimlerinin yöntemleriyle ulaşılabilir. Quine’a göre doğaya dışarıdan bir bakış açısı yoktur, dolayısıyla ilk felsefe diye bir şey de yoktur. Gibson (1987) Quine’ın doğalcılığa ilişkin bu belirlemelerinde hem bir negatif belirleme hem de pozitif bir belirleme olduğunu söyler. Buna göre negatif kullanımında doğalcılık ilk felsefenin reddidir. Pozitif kullanımında ise doğalcılık bilimselcilik demektir. Quine doğalcılığın dayanakları konusunda da şunları söyler:

Doğalcılığın her ikisi de olumsuz olan iki kaynağı vardır. Bunlardan biri, teorik terimleri genel olarak fenomenler açısından, hatta bağlamsal tanımlama yoluyla bile tanımlayabilme konusundaki umutsuzluktur. Bütüncül veya sistem merkezli bir tutum bu umutsuzluğu tetiklemek için yeterli olmalıdır. Doğalcılığın diğer olumsuz kaynağı ise, bilime içkin tartışılabilir belirsizliklerin ötesinde herhangi bir kaygı duymayan doğa bilimcisinin sağlam ruh hali olarak inatçı gerçekçiliktir (Quine, 1981b: 72).

“Kısacası holizm ve inatçı gerçekçilik Quine’ın doğalcılığı benimseme gerekçeleridir. Bütüncülük argümanı geleneksel epistemolojiyi, rasyonalist ve ampirist epistemolojiyi çürütmeye hizmet eder” (Gibson, 1987: 58). Bu bağlamda doğalcı epistemoloji bilgi edinme sürecini geleneksel epistemoloji kuramlarına göre, yani hem rasyonalizme hem de ampirizme göre daha iyi açıklamaktadır.

Quine açısından her bilgi insanın bir inancıdır. İnançlarımız olmadan insanın dünyayla bağı kurulamaz. Ancak bazı inançlarımız rasyonel iken bazı inançlarımız irrasyoneldir. Bilimsel bilgi adını hak eden inançlarımız rasyonel inançlar ya da gerekçelendirilebilir olan inançlardır. Bu bağlamda geleneksel epistemoloji insanın doğal konumundan kopuk bir şekilde anlam, doğruluk, gerekçelendirme gibi soyut meselelerle ilgilenmiştir ama bu soyut kavramların doğalcı bir epistemolojide yeri yoktur. Quine’ın bu doğalcı epistemoloji ve doğalcılık görüşünün sonucu doğal olanlar dışında bir ontolojiyi varsaymamak gerektiğidir. Bu çalışmada ele alınan anlamlar açısından doğalcılık görüşünün sonucuysa, dilsel anlamların pragmatik işlevleri dışında hiçbir nesnel gerçekliklerinin bulunmadığı ya da anlamların nesnel

birer kendiliklerinin bulunmadığıdır.

2.2.2. Quine’ın Holizmi

Quine’a göre insan bilgisi insanın duyu fizyolojisi üzerinde temellenir. Başka bir deyişle bilginin en nihai dayanağı duysal uyarılara duyu fizyolojimizin verdiği tepkilerdir. Quine bilginin duyu deneyimine dayandığını düşünse de deneyciliği reddetmesinde bir çelişki yoktur. Çünkü “Quine’ın karşı çıktığı şey, önermelerin anlamlarının atomsal biçimde belirlenmesidir.” (Çitil, 2012: 143). Bu anlamda mantıksal pozitivistlerin atomsal önermelerin anlamlarını doğrudan duyu deneyimine dayandırması fikrine itiraz etmektedir. Quine’a göre tekil, atomsal önermeler başka varsayımlardan yalıtık halde doğrudan doğruya duysal deneyimle karşılaştırılmazlar. Quine’ın holistik görüşüne deneyimle ancak bilimin bütünü karşılaştırılabilir.

Bütüncü (holistik) yaklaşıma göre herhangi bir bilimsel varsayımın doğrudan deneyimle karşılaştırma yoluyla test edilmesi mümkün değildir. Çünkü ampirik bir test işlemi sırasında her zaman başka varsayımlar da devrede olacaktır. Sözcüksel bir hipotez önermesi test edilmek istenirse bu hipotezin doğruluğuna ya da yanlışlığına karar vermede rol oynayacak deneysel süreçlerin yönetimi başka bazı hipotezlere bağlı olacaktır. Bir astronomi hipotezinin test edilmesi sırasında teleskobun kullanılması ve teleskobun da optik ile ilgili varsayımlara bağlı bir gözlem düzeneği olması gibi. Böylece deneysel test işlemi başarılı olursa test edilen hipotez doğrulanmış olmaz, yalnızca yanlışlanmamış olur. Yok eğer deneysel test işlemi başarısız olursa bu durumda yanlışlanmamış olan asıl test edilen hipotezimiz de olabilir, deneysel test işlemi sırasında başvurduğumuz diğer yardımcı varsayımlar da olabilir. Bu yaklaşıma Bilim Felsefesi terminolojisinde Duhem-Quine tezi de denir.

İşte Quine’ın holistik (bütüncü) yaklaşımı doğrulama ve yanlışlama süreçlerinde test edilenin yalıtılmış bir hipotez değil, tüm varsayımların birbirine bağlı olduğu bir ağ olarak tüm bilim olduğu tezidir. Quine’a göre “insan bilişi bir inançlar ağıdır” (Çitil, 2012: 144). Çitil (2012)’e göre, tıpkı bir örümcek ağında her bir ağ parçasının diğerleriyle doğrudan ya da dolaylı bir bağ içerisinde olması gibi bizim inanç ve kanaatlerimizin hiçbirisi de tek başına değildir. Başka bir deyişle tüm inançlarımız ve fikirlerimiz hem dünya ile hem birbirleriyle ya doğrudan ya da dolaylı bir şekilde bağlantılıdır. Bu yüzden herhangi bir inancımızda bir değişiklik olması, mesela birisinin deneysel olarak yanlışlanması diğerini de etkileyecek ya

da diğerlerinin doğruluğu veya yanlışlığından etkilenecektir. Çitil (2012)’e göre Quine bilgiyi bir güç alanına benzetmektedir, yani bilgiyi, sınır şartlarını deneyimini belirlediği bir güç alanına benzetmektedir. Kuramsal ağ tezi de diyebileceğimiz bu teze göre bilgi tek bir önermenin doğruluğu ya da yanlışlığıyla ilgili olmaktan çok bir bütün halinde önermelerimizin oluşturduğu bütün sistemin, yani bütün kuramsal ağın ya da bütün inanç ağımızın doğruluğu ya da yanlışlığıyla ilgilidir.

Böylece Quine’a göre, “Carnap’ın bilimsel söylemi gözlem terimleri ve mantıksal-matematiksel yardımcı önermelerle rasyonel bir şekilde yeniden inşa etmeye yönelik kahramanca girişimi başarısızlığa mahkumdu, çünkü bilimsel teorilerdeki her önermenin kendine ait diyebileceğimiz deneyime dayalı bir içermesi yoktur” (Gibson, 1987: 61). Böylece Gibson (1987)’a göre, bu tespit doğrulamacı anlam teorisiyle birleştiğinde, sonuç, bilimsel teorilerde geçen her önermenin kendine özgü diyebileceğimiz bir anlamı olmadığıdır. Bu yüzden de radikal ampirizmin deneysel doğrulamacı programından vazgeçilmesi gerektiği gibi aynı zamanda anlamlılıkla ilgili söylemini belirleyen kriterlerden de vaz geçilmelidir. “Bilimsel teorilerdeki her önermenin kendine özgü bir anlamının olmadığı şeklindeki aynı holizm aynı zamanda radikal ampiristlerin analitiklik iddiasını (rasyonalistlerin de apriorilik iddiasını) çürütmeye hizmet eder” (Gibson, 1987: 61). Gibson’un da belirttiği gibi “eğer holizm doğruysa” (1987: 61); “tekil bir önermenin ampirik içeriği hakkında konuşmak yanıltıcı olacaktır” (Quine, 1963a: 43). Quine “Ampirizmin İki Dogması” başlıklı yazısında şu ifadeleri kullanır:

“tekil bir önermenin ampirik içeriğinden bahsetmek yanıltıcıdır – özellikle de bu, ilgili alanın deneysel koşullarından tamamen uzak bir önermeyse. Dahası, olumsal olarak deneyime dayanan sentetik önermeler ile ne olursa olsun geçerli olan analitik önermeler arasında bir sınır aramak delilik olur. Sistemin başka bir yerinde yeterince sert ayarlamalar yaparsak, herhangi bir önerme ne olursa olsun doğru tutulabilir (Quine, 1963a: 43).

Öyleyse Quine’a göre hiçbir tekil önerme tek başına deneysel içeriğe ya da tek başına deneysel bir anlama sahip değildir. Tüm önermeler için gerek deneysel doğrulukları gerekse deneysel anlamları başka önermelerle birlikte düşünülebilir şeylerdir. Quine’ın holizminin sonucu budur. Quine hem bilim felsefesi ve epistemoloji açısından hem de dil felsefesi açısından doğalcı ve holistik bir pozisyon içindedir.

Ayrıca Quine *The Roots of Reference*'in algı ve öğrenmeyle ilgili birinci bölümünün başında insanın duyumsama yetisiyle algıladıkları konusunda da holistik bir tutum benimsemektedir. Ona göre, duyumda verilenler kokular, sesler, hisler, parıltılar, renk parçaları ve benzerleridir. “Berkeley ve Hume için problemin koşulları bunlardı. Ancak içinde bulunduğumuz yüzyılda Gestalt psikologları bu koşullara tepki gösterdiler. Deney ve iç gözlem, algılananın öncelikle bu duysal öğeler değil, önemli ölçüde yapılandırılmış bütünler olduğunu öne sürer” (Quine, 1990: 1). Burada verdiği örnekte bir merkez etrafında eşit aralıklarla yerleştirilmiş yedi noktayla karşı karşıya kalan öznenin herhangi bir bileşenden ziyade bileşik dairesel forma tepki vermesini anlatan bir psikoloji deneyine vurgu yapar. Ancak buradan hareketle eski ampiristlerin duyu verileriyle fiziksel nesneler arasında bağlantı kurma probleminin sahte bir problem olduğu sonucunun da çıkarılamayacağını savunur. Ona göre bu epistemoloji problemi sahte bir problem değildir, gerçek bir problemdir ama yanlış formüle edilmiş bir problemdir. Quine’a göre eski ampiristler duyu verilerine yönelik yalancı (atomik) tutumlarının muhtemelen iç gözlemde temellendiğini düşünmüşlerdi ama aslında öyle değildi, fiziksel dünyanın bilgisinde temellenmekteydi (Quine, 1990: 2).

Bu çalışma Quine’ın anlam görüşü hakkında olduğundan, algı teorisi, bilim felsefesi ve epistemoloji açısından değil dil felsefesi açısından doğalcılığına ve holizmine bakacağız. Onun holistik anlam görüşünü bu çerçevede ele alırken başvurulacak yazılardan birisi “Ampirizmin İki Dogması” olarak bilinen yazısıdır. Bu yazıda ortaya koyduğu analitiklik ve indirgemecilik eleştirileri üzerinden bir anlam görüşü sunmaktadır.

2.3. Holistik Anlam Görüşü ve Geleneksel Anlam Eleştirisi

Quine’ın holizmi konusunda kanıtlarla ilgisinde holizm ile anlamlarla ilgisinde holizm arasında ayırım yapmak gerekir ve genelde yapılmaktadır da. Sözel Okasha (2000)’ya göre kanıtlarla ilgisinde holizm ya da onaylama holizmini anlamla ilgili holizmden ya da semantik holizmden ayırmak gerekir. Dolayısıyla anlamlar söz konusu olduğunda Quine’ın holizmi semantik holizm olarak adlandırılmaktadır. “Semantik holizm dil felsefesinde bilinen bir öğretiler – çoğu zaman kavramsal rol içeriğiyle ilişkilendirilir ve dilsel içeriğin bir dilin tek tek tümceleri arasında paylaşılamayacağı fikridir. Bu görüşe göre herhangi bir tümcenin anlamı, dildeki rolünden kaynaklanır” (Okasha, 2000: 39).

Okasha (2000) onaylama holizmi ile semantik holizm arasında bir ilişki olduğunu belirtir. Buna göre, doğrulamacılar semantik ilişkileri deneysel kanıta dayalı ya da onaylayıcı ilişkilerle özdeşleştirirler. Onlara göre bir önermenin anlamı onu doğrulayacak deneyim tarafından belirlenir. Ancak deneyimle onaylama dediğimiz şey eğer holistik ise ve doğrulamacılık da haklıysa, o zaman anlam da holistik olmalıdır (Okasha, 2000: 39-40). Quine’ın holistik anlam görüşü olarak semantik holizm ya da anlamlar hakkındaki holizm, Okasha’ya göre, gerçek olan (*actual*) doğal diller hakkında bir iddiadır ve kaba haliyle ifade edildiğinde “doğal dillerin tümcelerinin ayrı başına anlamlara sahip olmadığı iddiasıdır” (Okasha, 2000: 41). Onaylama holizmi ile semantik holizm ilişkisini ifade eden başka bir ifade de “anamlılığa temel olan doğruluğun içinde varolduğu dilin bütünselliğine bağlı bir şey olduğunu, tümceler tek tek doğruluk değeri taşımak yerine, ancak çok sayıdaki başka tümceyle birlikte doğru ya da yanlış kılınabildiği” fikrini öne sürmektir (Denkel, 1996: 16-17). Dolayısıyla ister doğrulama konusunda olsun isterse anlamlılık konusunda olsun holizm yalıtılmış tümceleri ya da dilsel ifadeleri dikkate alınmaması gerektiği fikri gibi durmaktadır. Bu da Quine’ı nesnelci anlam görüşünü yadsımaya, hatta daha da ileri gidip anlamların varlığını adçı bir ontolojiyi benimseyerek reddetmeye götürür.

Anlamların hem nesneleştirilmesine hem de davranış eğilimlerine ya da eşanlamlılığa indirgenmesine karşı çıkılırsa yeni bir alternatif anlam görüşü bulmak gerekir. Böyle bir kuram bulunamazsa bu sefer de anlam denilen şeyi bütünüyle yadsımak eğilimine giden “olumsuz tutum” benimsenecektir ve Quine’ın da tutumu budur (Denkel, 1996: 16-17).

Yukarıda holistik algı kuramı üzerine düşüncelerini alıntıladığımız *The Roots of Reference* içinde Quine, anlamların doğrulama kuramının eski savunucularının da eski ampiristlerle benzer bir tutum içinde “tek tek tümceler anlamından çok pervasız bir şekilde söz ederek” yanıldıklarını söyler; çünkü ona göre çoğu tümce gözlemsel kanıtları ayrı ayrı kabul etmez”; yani “tümceler birbirine bağlıdır¹” (Quine, 1990: 38). Çünkü Quine’a göre bir gözlem bir tümceler demetinden oluşan bir teori parçasını çürütebilir ama yine de bizi bileşen tümcelerden hangilerini doğru saymaya devam edeceğimizi ve hangilerini terk edeceğimizi seçmekte özgür bırakabilir. Dolayısıyla gözleme dayalı doğrulama ilişkisi karmaşık ve dolaylıdır. İşte Quine’a göre “aynı durum semantik ilişkiler için de geçerlidir” (Quine, 1990: 38). Gözlemin kuramsal dille ilişkisi de benzer şekilde karmaşık ve dolaylıdır, çünkü dili

¹ Sentences interlock.

öğrenirken kısmen terimleri veya tümceleri doğrudan gözlemle ilişkilendiririz kısmen de bunları birbirine bağlarız.

Quine’a göre anlamı yalıtılmış olarak, bir şeyin anlamlılığının ötesinde varolan bir şey olarak düşünmeye başladığımızda “bir tür kavramsal bataklığa gömülmeye” başlarız (Denkel, 1996: 17). Denkel (1996)’in de belirttiği gibi Quine hem adcı bir ontoloji benimsemiş hem de içinde fiziksel olanlardan başka bir öge barındırmayan “doğallaştırılmış” bir felsefi tutumu savunmuştur. Bu yüzden “onun çürütmeye çalıştığı felsefi savlar arasında bir yanda tümel olduğu söylenen varlıklar girerken, öte yandan da, fiziksel şeylerin yanısıra varolduğu öne sürülen, örneğin Descartesçı anlık ve anlıksal içerikler girmektedir” (Denkel, 1996: 17). Bu bakımdan Quine’ın holistik anlam görüşü doğallaştırılmış epistemolojisi birbiriyle ilişkilidir ve adcı bir ontoloji zemininde düşünülmelidir. “Ona göre anlamları nesneleştiren Platoncu bir anlam düşüncesi, anlıksalcı Aristoteles-Locke tipindeki anlam kuramlarıyla çok yakından ilintilidir” ve bu kuramların birbirlerine yakın kuramlar olmalarının nedeni, hepsinin de anlamları dilegetirilerin karşılığı olan varlıklar olarak kavramasıdır (Denkel, 1996: 17). Böylece felsefi bir kafa karışıklığı ortaya çıkmaktadır ve anlam bir varlık olarak görülmektedir. Denkel (1996)’in belirttiği üzere Quine’a göre bir filozofun anlamı bir varlık olarak görmekten kaynaklanan kafa karışıklığının sebebi de anlam ile adlandırma denilen şeyin birbirine karıştırmasıdır. Bundan dolayı da böyle bir filozof ‘kanatlı at’ gibi varolmayan şeylere de bir varlık yüklenmek durumunda kalmaktadır.

Anlamanın adlandırmayla karıştırılması ona yalnızca Pegasus’un (kanatlı atın) geçerli bir biçimde yadsınamayacağını düşündürmekle kalmadı; bu karışıklığın sürmesi, Pegasus’un bir ide, yani zihinsel bir nesne (entity) olduğu saçma düşüncesini oluşturmasına da yardımcı oldu. Kafasındaki karışıklığın yapısı şöyle: önce adlandırılmış bir nesne olarak düşündüğü Pegasus’un kendisini ‘Pegasus’ sözcüğünün anlamıyla örtüştürüyor, sonra da bu sözcüğün anlamlı olabilmesi için Pegasus’un varolması gerektiği sonucunu çıkarıyor. Peki bu anlamlar ne türden şeyler? Bu tabii belirsiz bir nokta; anlıktaki ide düşüncesini doğru dürüst açıklayabiliyor olsak, anlamları da anlıkta bulunan ideler olarak açıklayabilirdik. Sonuçta, bir anlam ile karıştırılmış olan Pegasus zihindeki bir ide haline dönüşmüş oluyor (Quine’dan aktaran Denkel, 1990: 18).

Quine’ın bu eleştirileri zihinsel anlamların nesnelliğini ve gerçekliğini savunan Platon’dan beri süregiden anlam kuramlarına yöneliktir. Ancak bu tür anlam kuramları yirminci yüzyılın başlarından itibaren ampirist anlam kuramlarınca eleştirilmiştir. Ampirist anlam kuramları da zihinselci anlam kuramlarını eleştirmekle birlikte anlamların nesnelliğiyle ilgili felsefi bir tutumu sürdürmeye devam etmişlerdir. Oysa “Quine’a göre anlamlar hem yararsız şeyler hem de mantıksal yanılsamalar yaratmaları açısından ‘habis’ olan şeyler”dir (Denkel, 1996: 18). Bu nedenle Quine sadece zihinselci anlam kuramlarını değil, ampirist anlam kuramlarını da eleştirmiştir. Özellikle mantıksal ampirizmin anlam konusunda gönderimci bir tutum benimsemesi Quine’ın eleştirdiği anlam görüşlerinden birisi olmuştur. Nitekim ampirist anlam kuramı da anlamı gönderim gibi nesnel bir temel üzerinden belirleme yoluna gitmiştir.

Bu çalışma Quine’ın genel olarak anlamların nesnelliği düşüncesine yönelik eleştirilerine ama özel olarak ampirist anlam kuramlarının indirgemeci bir tutumla anlamları tanımlar üzerinden belirleme girişimiyle sınırlı olduğundan, özellikle de ampirist anlam kuramının analitiklik yorumlarına yönelik eleştirisini konu edindiğinden dolayı buradan sonrasında Quine’ın çok bilinen makalesi olan “Ampirizmin İki Dogması”nda ortaya koyduğu görüşlere geçmek önemli olacaktır.

2.3.1. Ampirizmin İki Dogması

Quine’ın “Two Dogmas of Empiricism” adlı makalesinde ampirizmin iki dogması olarak gördüğünü belirttiği ve karşı çıktığı dogmalar şunlardır: 1- Modern ampirizmin analitik yargıların doğruluklarının deneyime bağlı olamayacağı, sentetik yargıların doğruluklarının ise olgulara bağlı olduğu şeklindeki ayrımı 2- Her anlamlı önermenin dolaysız deneyim hakkındaki önermeye dönüştürülebilir olduğu düşüncesini ifade eden indirgemecilik dogması (Quine, 1963a: 20). Bizim burada ele alacağımız bu iki ampirist dogma ve Quine’ın bunlar hakkındaki eleştirileri üzerinden geleneksel anlam eleştirisini ortaya koymaya çalışacağız.

Öncelikle dile getirilmelidir ki Quine’ın *analitik a priori* kavramını reddi, onun ampirizmine bağlıdır. Dolayısıyla Quine’ın radikal ampirizmi ve doğallaştırılmış epistemolojisi felsefenin kilit noktası sayılabilecek *a priori* kavramını içine almayarak, onunla birlikte gelecek eklentilerden de uzaklaşmıştır (Batak, 2015: 74).

Kant'ın tanımından hareketle daha önce de belirttiğimiz üzere, *sentetik* yargılar özne kavramına yeni bir şey ekleyen ve bilgimizi genişleten yargılar olarak kabul edilirken; yüklem kavramının özne içerildiği, bu yüzden de doğruluğu kavramsal analizle ya da tanım yoluyla gösterilen ve dolayısıyla doğruluğu mantıksal olarak apaçık olan yargılar *analitik* yargılardır. Frege de *analitik* yargıların deneyime başvurmada, kavramların anlamlarının analizi yoluyla bilindiklerini savunmuştu. Ancak Quine'a göre olgulardan bağımsız bir şekilde, anlamını zorunlu olarak içinde barındıran, yani *a priori* olan yargılar tanımlaması problemli bir tanımlamadır. Bu yüzden analitik yargıların tanımlanmasında söz edilen anlam sorunu önemli bir tartışma konusudur. Dolayısıyla burada ele alınması gereken soru “anlam nedir?” sorusudur.

Quine'a göre tekil terimler söz konusu olduğunda yapılan anlam ve gönderim ayrımı, tümel kavramların anlamı ve kapsamı arasında da yapılmalıdır (Quine, 1963a: 21). Örneğin “kalbi olan varlık” ile “böbreği olan varlık” kapsam bakımından aynı olsa da anlam bakımından farklı oldukları açıktır (Quine, 1963a: 21). Dolayısıyla Quine'a göre anlam ve gönderim ayrımı yapıldığında, dilsel açıdan özdeşlik ve analitiklik sorunu yeniden karşımıza çıkmış oluyor. Çünkü anlam ve gönderim ayrımının kesin bir tanımlama yapmayı engellemesi ve dolayısıyla Aristotelesçi öz kavramına bağlı olarak tanımlanan işlem ve kaplamalarının belirsizliği Klasik mantığın eski kesinliğini kaybettiğini göstermektedir.

Örneğin “Hiçbir bekar evli değildir” önermesinde “evli değildir” ve “bekar” ifadelerinin birbirinin yerine kullanılabilmesi için bu ifadelerin özdeş olduğunu önceden biliyor olmamız gerekir. Quine'ın sorusu, eğer bu durumda bir eşanlamlılık söz konusuysa, eşanlamlılığın ne olduğu sorusudur. Eşanlamlılık en genel anlamda iki farklı ifadenin anlamından hiçbir şey kaybetmeden birbirinin yerine koyulması/kullanılması olarak tanımlanabilir (Quine, 1943: 113). Dolayısıyla bu ifadelerinin tanımlanması gerekir. Ancak bu ifadelerin anlamı gözleme bağlı olarak belirlenemeyeceği için, bir sözlüğün tanımına başvurmamız gerekir. Fakat Quine'a göre “bir sözlükbilimcisinin gözlemlenmiş bir eşanlamlılığı bildirisi şeklinde “belirlenim” eşanlamlılığın temeli olarak alınamaz” (Quine, 1963a: 24). Dolayısıyla eşanlamlılığın mı yoksa analitikliğin mi önce geldiği konusunda bir sonuca varamayız. “Hiçbir bekar evli değildir” önermesinde “bekar” ve “evlenmemiş kişi” ifadelerinin eşanlamlılığına ancak önermeyi analitik bir önerme olarak kabul edersek ulaşabiliriz.

Demek ki bunun sonucunda eşanlamlılık ve analitiklik arasında bir döngüsellik olduğu söylenebilir. Dolayısıyla iki kavram arasında eşanlamlılığını ortaya koyacak yeterli gerekçemiz olmadığı için analitik yargıları ayrıcalıklı kılacak bir gerekçe olmadığı da dile getirilebilir. Yani Quine, Frege'nin aksine *a priori* olan yargıların psikolojik, fizyolojik ve fiziksel koşullardan bağımsız ya da insanların tümünün doğruluğuna inanma şeklinden ayrı bir doğruluğu olduğunu düşünmez. Aksine tüm bilgilerin, aynı dil edinimine benzer bir şekilde öğrenilmiş olduğunu düşünür. Bu yüzden Quine açısından analitiklik tanım yoluyla ya da özdeşlik yoluyla belirlenemezdir.

Analitik filozoflara göre gündelik dildeki muğlaklık ve belirsizlikler anlamı açıklığa kavuşturma ve dili felsefi amaçlar için elverişsiz hale getirmekteydi. Felsefeye bilimsel bir kesinlik getirme çabaları, dolayısıyla onları sembolik bir dil oluşturmaya sevk etmişti. Analitik filozofların bu açıklık arayışını onları sembolik mantığa yöneltmişti. Bu yüzden mantığı dildeki ve düşüncedeki açıklığı sağlayacak bir araç olarak gördükleri söylenebilir. Analitik filozoflar tarafından felsefenin ancak bu şekilde bilimsel yargıların sahip olduğu kesinliği sağlayabileceği düşünülmüştü. Ancak Quine'a göre analitik felsefenin anlamı dil ile sınırlaması ve dildeki anlamsal belirsizlikler içinden çıkılamayacak yeni paradokslar meydana getirmiş gibi görünmektedir.

Quine'ın bu noktada sorduğu soru şudur: Bilimsel bir dili bilimsel olmayandan ya da başka bir ifadeyle bilimsel bir dili felsefi dilden ayıran nitelikler nelerdir? Bu noktada öncelikle Quine'ın bilimsel dil ile felsefi dil arasında hiçbir fark görmediğini belirtmek gerekir. Çünkü Quine'a göre dil empirik yollarla öğrenilmektedir. Quine açısından “dil” dediğimiz şeyin ne olduğunu anlamak için öncelikle dilsel süreçleri gözden geçirmek gerekir.

Dili nasıl öğrendiğimiz üzerine düşünürsek; öncelikle işaret yoluyla gösterilen bazı kelime ve tümcelerin bildirdiği durumlar öğrenilir. Dolayısıyla bu türden ifadeler o anda konuşan kişi tarafından gözlemlenip tanıklık edebileceği ifadelerdir. Bu yüzden “Kedi kilimin üzerindedir”, “Bu masa karedir” gibi ifadelerin hiçbirisi daha önceki bir kazanıma dayanmaz (Quine-Ullian, 1978: 24). Gözleme dayanan bu ifadeler dili konuşan herkes tarafından onaylanacaktır. Ancak “O bir bekardır” ifadesi söz konusu olduğunda durum farklıdır. Çünkü konuşan iki kişiden biri işaret edilenin bekar olduğunu bilmeyebilir. Demek ki gösterim, dilin yalnızca bir kısmını öğrenmemizi açıklayabilir (Quine-Ullian, 1978: 27).

Quine’a göre öncelikle dilin dip köşesinde bulunan gözlem tümceleri yoluyla gösterilen nesneler tanınacak, daha sonra ise bu nesneler arasında birtakım çağrışım yasalarıyla benzerlik kuracak ve dolayısıyla ortaya çıkan benzerlik ve zıtlıklar doğrultusunda bir sonuca ulaşacaktır. Yani çocuklukta edinilen birtakım uyaranlara verilen öğrenilmiş cevaplar daha sonra benzerlik ve zıtlıklara bağlı olarak yeni başka cevapları doğuracaktır. Böylelikle öğrenilmiş cevapların üzerine yenileri eklenerek birikimsel bir ilerleme kaydedilecektir. Örneğin; biz “ancak ve ancak” bağlacını doğrudan değil, “p ancak ve ancak q” önermesindeki gibi sistematik bir biçimde açıklayarak tanımlarız (Quine-Ullian, 1978: 27).

Yani dildeki her terimin gözlem tümcelerine dayanması açısından, dilin empirik bir süreç ile edinildiği söylenebilir. Dolayısıyla Quine için bilimsel dil ile felsefi dil aslında hiçbir farklılık göstermez. Çünkü her ikisinin de ortaya koydukları teoriler farklılık gösterse de aynı dili kullanmaktadırlar. Bu açıdan ne felsefi dilin ne de bilimin kendi başına bir gerçekliğin ifadesi olduğu söylenemez.

Quine’a göre dilin birtakım uyarımlara şartlanmış olduğunu söylemiştik. Dolayısıyla ona göre dildeki kelimeler anlamlarını gözlem tümceleri ve onlar ile gözlemlenebilir durumlar arasında bağ kurarak kazanır (Quine-Ullian, 1978: 29). Quine’ın bu noktada anlam ve kullanım arasındaki ilişkiyi temele alarak, Wittgenstein’in *Felsefi Soruşturmalar* dönemi olarak bilinen ikinci dönem tezini kabul ettiği söylenebilir (Quine, 1981a: 46).

Quine da bir ifadenin anlamının, kullanıldığı bağlamdan ayrı olarak belirlenemeyeceğini ifade etmek için Wittgenstein’in alet kutusu örneğini hatırlatan, müze benzetmesini yapar. Müze benzetmesine göre, sergilenenler anlam, sözcükler ise etiketlerdir. Dili değiştirmek bu etiketleri değiştirmektir (Quine, 1969: 28). Quine müze benzetmesini yaparak anlamın değişken olduğunu ve dolayısıyla dilin kullanımdaki belirsizliklerinin bir çeviri yapmayı engelleyeceği düşüncesine dayanarak çeviride belirlenemezlik tezini öne sürmüştür.

Quine’ın çeviride belirsizlik tezinin temeli, onun, dilin empirik yollar sonucu edinildiği fikrine dayanmaktadır. Quine’a göre “dil, sadece herkes tarafından tanınabilir koşullarda diğer kişilerin aleni davranışlarına dair kanıtlar temelinde hepimizin edindiği sosyal bir sanattır” (Quine, 1969: 185). Çevirinin belirsizliğini, dildeki gönderimin kesin olarak belirlenemeyeceği durumları örnek vererek açıklar. Quine “gavagai” kelimesinin

gönderiminin her zaman “tavşan” olması gerekliliğiyle ilgili bir kesinlik olmadığını, bu ifadenin bazen *yakalanmamış tavşan* bazen *tavşan olmaklığı* ifade etmesinin mümkün olduğunu dile getirir. (Quine, 1969: 35). Bu durumda söz konusu dili kullanan kişiye “gavagai” gösterilip onun onayının alınması da gönderimi belirlemek için yeterli olmayacaktır. Çünkü Quine’a göre bizim onay anlamı çıkardığımız jest ve mimikler de başka bir anlama geliyor olabilir (Quine, 1960: 29). Dolayısıyla “gavagai” kelimesinin gönderiminin net olarak belirlenememesi, çeviride de belirsizliğe yol açacaktır.

Ancak Quine’ın bu noktada kuşkuculuğa saplandığını ve bilim yapmayı olanaksız kıldığını öne sürmek yanlıştır. Quine’ın bütüncü bir karaktere sahip olan anlayışı, pragmatist bir yaklaşım doğrultusunda bilimsel bilginin ortaya koyulabileceğini öne sürmektedir. Hatta dilin empirik yollarla edinildiğine dayanarak, kuramsal olarak felsefenin de bu alanın içinde yer aldığını öne sürecektir.

Quine’a göre dil anlamını gözlem tümceleriyle kazandığı için bilimsel teorilerin kanıtlarını sunacak olan dayanağın yine gözlem tümceleri olduğunu düşünür (Quine-Ullian, 1978: 31). Quine bu yüzden gözlemi, teori gemisini çeken römorköre benzetir (Quine-Ullian, 1978: 32). Quine dilin birtakım uyaranlara koşullanmış olduğunu ifade ettiği için, duyular aracılığıyla algıladığımız durumları ifade eden “kedi kilimin üzerindedir”, “Bu bir kalem” gibi tümceleri uyarımsal tümceler olarak ele alır. Uyarımsal tümceler ise anlamlarının geçici ve kalıcı olmasına bağlı olarak, durum tümceleri (*occassion sentences*) ve kalıcı tümceler (*standing sentences*) olarak ikiye ayırır (Quine, 1960: 35). Ancak her durum tümcesi bilimsel teorilerinin kanıtlarını sunacak dayanağa sahip değildir. Bu yüzden Quine durum tümceleri arasında da gözlemsel tümceler ve gözlemsel olmayan tümceler şeklinde bir ayırım yapar.

Bu ayrıma göre “Kedi kilimin üzerindedir” tümcesi hem bir durum tümcesidir hem de tanıklık eden herkesçe onaylanması açısından gözlemsel bir tümcedir. Ancak “Kedim kilimin üzerindedir” bir durum tümcesi olmasına rağmen, gözlemsel olmayan bir tümcedir. Çünkü kedinin bana ait olduğu tanıklık eden herkes tarafından bilinmiyor olabilir. Bu yüzden Quine için gözlem tümcelerinin, bilimsel teorilerin başlangıç noktası olduğu söylenebilir.

2.3.2. Geleneksel Analitiklik Anlayışına Quine’ın Eleştirisi

Quine’ın Batı felsefesinin Kant’tan devraldığı *analitik-sentetik* ayrımının yetersizliğini genel olarak üç açıdan kritik ettiği söylenebilir. Bunlar:

- a. Analitikliğin önermelerin anlamına bağlı olarak belirlenmesi,
- b. Analitikliğin eşanlamlı ifadeler yoluyla mantıksal doğrular olarak belirlenmesi,
- c. Analitikliğin tanımlamaya bağlı olarak belirlenmesi.

Birinci bölümde analitikliğin anlama bağlı olarak tespit edilmesi, Frege’de anlam ve gönderim ayrımı açısından, Russell’da ise betimlemeler teorisi açısından iki farklı şekilde ele alınmıştı. Buna göre Frege’nin “Sabah Yıldızı” ile “Akşam Yıldızı” örneği, Russell’ın “Scott” ile “Waverley’in yazarı” örneği üzerinde duran Quine, söz konusu ifadelerin aynı nesneye gönderimde bulunmasına rağmen anlamlarının farklı olduğunu belirtir. Anlam ve gönderim ayrımının ardından, hiçbir gönderiminin bulunmadığı ifadelerin de anlamlarının bulunması anlam sözcüğünün iki farklı şeklini ortaya koymaktadır. Örneğin; “değil”, “hiçbir”, “bütün” gibi mantıksal değişmezler hiçbir nesneye gönderimde bulunmamalarına karşın, içlemsel anlama sahiptir (Grünberg, 1971:85).

Quine bir ifadenin içlemsel anlamı ile gösterilen anlamı arasındaki bu ayrımın, genel terimlerin anlamı ile kapsamı arasında da yapılması gerektiğini dile getirir. Aristoteles’e göre insan için “düşünmek” özsel, “iki ayaklılık” ise ilinekseldir. Quine da insan kavramı içinde “düşünme” kavramının bulunduğunu kabul eder. Ancak Quine’a göre hem insan hem de iki ayaklı birey için düşünmenin özsel, iki ayaklılığın ise ilineksel olduğunu ya da bunun tersini söylemenin anlam açısından bir zorunluğunun bulunmadığını dile getirir (Quine, 1963a: 22). Demek ki hangisinin özsel olarak kabul edileceği adlandırmaya göre değişmektedir. Dolayısıyla anlam, özsel olarak nesneden ayrılıp, dilsel olarak ifade edildiğinde ortaya çıkar.

Bir önermenin analitikliği onun taşıdığı anlamdan gelmekteydi. Ancak buradan anlaşılacağı üzere aslında anlamın analitikliğe dayalı olduğu görülmektedir. Aynı zamanda yargının nesnesine uygunluğu yapılan akıl yürütmeler yoluyla mantıksal doğrulara indirgenmesi şeklinde açıklanmıştı. Bir önermeyi mantıksal doğruya indirgeme, iki farklı ifadenin birbirinin yerine koyulduğu zaman tümcenin anlamında herhangi bir değişikliğin

olmadığı “eşanlamlılık” durumunda gerçekleşmektedir. Yani geleneksel anlayışta analitikliğin belirlenmesinde eşanlamlılığa dayanıldığı görülmektedir. Öncelikle anlamın belirlenemeyeceğini ortaya koyan Quine, bu kez eşanlamlılığın belirlenip belirlenemeyeceği durumları inceler. Quine bu yüzden bu noktada eleştirilerini eşanlamlılığın belirlenmesine yöneltir.

Örneğin, “Hiçbir bekar evli değildir” şeklindeki bir önermenin analitik olabilmesi için “bekar” ve “evli değildir” ifadelerinin eşanlamlı olması gerekir. Quine’a göre bu iki ifade aynı nesneye gönderimde bulunuyor olsa da bu durum söz konusu ifadelerin anlamlarının aynı olmasını gerektirmez. Dolayısıyla eşanlamlılığın belirlenmesi için iki ifadenin tanımlanması gerekir.

Aristoteles’e göre tanım, bir şeyin veya bir kavramın özünün ne olduğunu belirlemektir (Çüçen, 2012:85). Ancak daha önce belirttiğimiz üzere Aristotelesçi öz tanımının yol açtığı güçlükler anlamı özsel oldukları nesneden ayırıp, dilsel tanımlamaya yöneltmişti. Bu yüzden söz konusu ifadelerin anlamının belirlenmesi için, bir sözlüğün tanımına başvurmamız gerekir. Fakat Quine bir sözlük bilimcisinin tanımlaması yoluyla eşanlamlılığın belirlenmesinin, eşanlamlılığın temeli olarak kabul edilemeyeceğini dile getirmişti. Çünkü Quine’a göre anlam kullanıma bağlıdır. Dolayısıyla bir ifadenin anlamı ancak sözcüğün o anda kullanıldığı bağlama bağlı olarak bilinebilir. Bu yüzden bir sözlük bilimcisinin tanımlaması, Quine’a göre eşanlamlılığı ortaya koyabilecek geçerli bir yol olarak görülmez.

Bu durumda “bekar” ve “evli değildir” ifadelerinin eşanlamlılığından söz edebilmemiz için “Hiçbir bekar evli değildir” önermesinin analitik bir önerme olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bu yüzden Quine’a göre yer-değiştirme ilkesine bağlı olarak eşanlamlılığı belirlemek mümkün değildir (Quine, 1963a: 31).

Sonuç olarak Quine, felsefe tarihinde zorunlu olarak doğru olduğu kabul edilen analitik önermelerin analitikliğinin nasıl belirlendiği konusundaki kriterleri dikkate alarak bir analize tabi tutmuştur. Öncelikle Kant’ın yaptığı analitik-sentetik ayrımındaki yetersizlikler ve ardından analitik filozofların önermelerin analitikliğini ortaya koymak için bu önermeleri mantıksal doğrulara indirgemesini ele almıştır. Buna göre analitik önermeler konusunda kesin belirlemeler yapılamayacağını düşünen Quine’ın, bilgiyi ortaya koyma noktasında bütüncü

bir anlayış benimsediği söylenebilir. Quine “Two Dogmas of Empiricism” başlıklı makalesinde kritik ettiği ampirist dogmaların ardından, bilimsel bilgiyi ortaya koymak için dogmalardan arınmış yeni bir ampirizmi önerir.

Quine bir yandan anlamları “şeyleştirilmiş *entiteler* olarak varsaymayı” (Quine, 1963b: 11) yadsırken diğer yandan sözcüklerin ve tümcelerin anlamlı olduklarını kabul edilebilir bulmaktadır. Kendi ifadesiyle dile getirirsek “Anlamların varlığını reddetme konusunda hiçbir isteksizlik duymuyorum, çünkü bu söylemle sözcüklerin ve tümcelerin anlamlı olduğunu inkar etmiyorum” demektedir (Quine, 1963b: 11). Yine Denkel (1990)’in Quine’den aktarımına göre, Quine “(Benim rakibim) anlam taşımak denilen şeyi (anamlılığı), bir sözcüğün, kendisince anlam diye adlandırılan soyut bir nesneye sahip olması biçiminde düşünürken, ben böyle düşünmüyorum” demektedir (Quine’den aktaran Denkel, 1990: 19). Dolayısıyla Quine, geleneksel anlam ve anlamlılık kavrayışında dildeki sözcükler ve tümcelerin, ya da genel olarak her tür dilsel ifadenin taşıdığı anlamların, bu dilsel ifadelerin sahip oldukları anlam denilen soyut bir nesneyle belirlenmiş olduğu kabulüne itiraz etmektedir.

Quine (1963)’a göre bir dilsel ifadenin belirli bir anlam taşıması ya da taşıdığı kabul edilen anlam o dilsel ifade ile benzerleri karşısında insanların sergiledikleri davranışlar üzerinden çözümlenebilir. “(Sözcük ile davranış) arasında anlam adındaki özel ve indirgenemez nesneleri varsaymanın açıklayıcı bir değeri olduğu görüşü” Quine’a göre bir yanılsamadır ve “anlam adı verilen nesnelerden oluşan bir alanın varlığını onaylamak gerekmeden” dilsel ifadeleri anlamlı, farklı anlamlı ya da eş anlamlı olarak kavramak mümkündür (Quine’den aktaran Denkel, 1990: 19).

Öyleyse Quine tam olarak adcı (nominalist) bir ontolojik duruşla dilsel ifadelerin anlamlı olması için soyut anlam denilen nesneler (entiteler) varsaymanın zorunlu olmadığını düşünmektedir. Genelde adcı ontolojiler dünyayı açıklamak üzere geliştirilen teorileri basitlik açısından değerlendirmektedir. Yani basit olan teoriler karmaşık teorilere göre daha önem verilerek ön plana çıkarılmaktadır. Quine da adcı bir ontoloji benimsemiş olduğundan az sayıda şey varsayan bir teoriyi daha çok sayıda şey varsayan teoriden daha basit olarak görerek daha kabul edilebilir bulmaktadır. Anlamların varlığını yadsıyan adcı ontolojilere göre, “anlam nedir?” gibi sorular bizde, soruda sorulan şeye karşılık gelen bir şeyin var olması gerektiği izlenimi oluşturmaktadır (Denkel, 1990: 21). Bu tür ontolojilerde “soruyu böylece

doğrudan sormanın anlam denilen şeyi daha başlangıçtan, sanki zihnimizden bağımsız, soyut, Platonsu bir varlıkmış gibi kavramaya yol açtığı belirtilir (Denkel, 1990: 21). Sonuç olarak Quine da böyle adçı bir ontoloji benimsemiş ve anlamların kendilikler olarak soyut nesneler olduğu anlayışını reddetmiş ama dilsel ifadelerin anlam taşıdığı şeklindeki anlamlılık iddiasını kabul etmiştir. Anlamlı olmayı pragmatik bir açıdan ele almıştır.

2.4. Saul Kripke'nin Anlam ve Zorunluluk Anlayışı

Felsefe tarihinde Kant'tan itibaren, zorunlu olarak doğru olan önermeler *a priori* önermeler olarak ifade edilmektedir. *A posteriori* olan önermeler ise zorunlu değil, olgulara bağlı olması açısından olumsal önermelerdir. Başka bir deyişle, *a priori* önermelerin doğruluğu zorunlu, *a posteriori* önermelerin doğruluğu ise olumsaldır. Saul Kripke açısından, Kant'ın *a priori* ve *a posteriori* tanımlamasından hareketle, *a priori* ve zorunluluk kavramları arasında kurduğu, yani *a priorilik* ve zorunluluk kavramları arasında varolduğunu kabul ettiği bu ilişki hatalıdır. Çünkü Kripke'ye göre bir önermenin *a priori* olduğu halde olumsal olması, *a posteriori* olmasına rağmen zorunlu olması mümkündür.

Bu yüzden Kripke, felsefe tarihinde sıklıkla birbirinin yerine kullanılan *a priori* ve zorunluluk kavramlarının farklı alanlara ait olduğunu ifade eder. Buna göre *a priorilik* epistemolojik bir kavram iken, zorunluluk metafiziksel bir kavramdır. “Adlandırma ve Zorunluluk” (1980) adlı eserinde zorunlu *a posteriori* önermelerin varolduğunu göstermeye çalışan Kripke, öncelikle zorunluluk ve *a priori* kavramlarını eleştiriye tabi tutarak söz konusu kavramları birbirinden ayırır.

Kripke'ye göre, Kant *a priori* ve *analitik* kavramları arasında bir ayırım yapmış olsa da önermelerin *a priori* ve zorunlu olmaları çok az filozof tarafından birbirinden ayırt edilmiştir (Kripke, 2005: 46). Bu yüzden söz konusu bir önermenin *a priori* ve zorunlu oluşu sıklıkla aynı şeymiş gibi değerlendirilmektedir.

Analitik felsefecilerin, mantıkçı pozitivistlerin ve Quine'ın ardından özellikle Kripke'nin adlandırma ve zorunluluk açısından öne sürdüğü fikirler hala tartışılmaya devam edilse de çağdaş felsefe açısından önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. Kripke “Adlandırma ve Zorunluluk” (1980) adlı eserinin ilk bölümlerinde Frege ve Russell'in mevcut gönderim kuramını ele almıştır. Frege bir adın anlamı ile gönderimi arasında ayırım yaparken, Russell

daha ileri giderek adları betimlemeler olarak ifade etmektedir. Russell'ın betimlemeler kuramına gelen eleştirilerden biri de Kripke tarafından yapılmıştır.

Betimlemeler kuramına göre bir adın anlamı, o nesneye ait olan özellikler tarafından belirlenir. Yani “Aristoteles” adının anlamı “İskender’i eğiten, Platon’un öğrencisi ...” dir. Buraya Aristoteles’i ifade eden başka özelliklerde eklenebilir. Anlam “Aristoteles” adı ile bu özellikler kümesi arasındaki ilişki olduğuna göre, burada yer alan özelliklerin Aristoteles’e özsel olması gerekir. Ancak Kripke’ye göre bu özelliklerin pek çoğu insan için özsel değil, olumsaldır. Örneğin Aristoteles’in İskender’e öğretmenlik yapmış olması gibi yapmamış olması da mümkündür (Fitch, 2004: 36). Ancak betimlemeler kuramı “bekar” adının anlamını “evli olmayan kişi” olarak tanımlamaktaydı. Dolayısıyla evli olan hiç kimse bekar olamayacağı gibi, İskender’in hocası olmayan hiç kimsenin de Aristoteles olmaması gerekir. Kripke tam da bu açıdan adların betimlemeler yoluyla gösterilemeyeceğini ya da adlar ve betimlemelerin birbirine indirgenemeyeceğini dile getirir (Fitch, 2004: 36.). Öyleyse bir adın anlamının nasıl belirlendiği sorusu yeniden karşımıza çıkıyor. Kripke bu durumu şöyle ifade eder:

Birisi, bir bebek diyelim, doğar. Ailesi onu belli bir ad ile çağırır. Onun hakkında arkadaşlarıyla konuşurlar. Diğer insanlar onunla tanışırlar. Farklı çeşit konuşmalar yoluyla sanki bir zincir tarafından halkadan halkaya yayılır (Kripke, 1980: 90-91).

Kripke’ye göre bir ad belirli bir zaman dilimi içinde bir kişi ya da nesne ile ilişkilendirilerek bir kişiden diğer başka kişilere aktarılmaktadır. Buradan hareketle Kripke’nin betimleyici bir kuram benimsediği düşünülse de betimleyici kuram söz konusu olduğunda durum farklıdır. Betimleyici kurama göre x değişkeni yerine gelebilecek herhangi bir özellikten bahsedilirken, Kripke’ye göre ad ile gösterilen şey bir değişken değil, zorunluluktur. Kripke’nin katı göstericiler olarak ifade ettiği adlar, bir nesne ya da kişiyle bir kez ilişkilendirildikten sonra her zaman zorunlu olarak aynı nesne ya da kişiyi gösterecektir.

Kripke’nin felsefi düşünceleri içerisinde katı göstericiler kavramının bir başka önemi *zorunlu a posteriori* önermelerin imkanıyla ilgilidir. Kant’tan devralınan *a posteriori* önermelerin olumsal olduğu, *a priori* önermelerin ise zorunlu olduğu fikrine karşı, Kripke *zorunlu a posteriori* önermelerin imkanını ortaya koymak üzere öncelikle zorunluluk

kavramını ele alır. Zorunluluk kavramının epistemolojik zorunluluk ve metafizik zorunluluk olmak üzere iki farklı tezahürü olduğunu ifade eden Kripke'ye göre, Kant'ın ayrımı zorunluluk kavramının bu iki ayrı tezahürünü gözden kaçırmanın bir sonucudur (Kripke, 1980: 35).

Klasik görüş duyuların bize herhangi bir zorunluluğu veremeyeceğine ve dolayısıyla zorunluluğun *a priori* olduğu fikrine dayanmaktaydı. Fakat Kripke metafizik zorunluluğu (pozitif anlamıyla) dilin gerçekliği ifade etmesi açısından ele almaktadır. Çünkü ona göre bir ad gösterdiği nesne ya da kişiyle tüm mümkün dünyalarda ilineksel değil, zorunlu bir bağlantıyı ifade etmektedir. Dolayısıyla iki katı gösterici doğru bir özdeşlik bağlantısı ile bir araya getirilirse *a posteriori* olan bir önerme aynı zamanda zorunlu bir önerme olacaktır. Örneğin Akşam yıldızı ve Sabah yıldızı katı göstericileri mümkün dünyaların hepsinde aynı nesne için kullanılması açısından zorunlu bir önerme iken, aynı zamanda astronomik bir keşif olması açısından *a posteriori* bir önermedir (Kripke, 1980: 104).

Bu durum yalnızca tekil özdeşlikler için değil, aynı zamanda kuramsal özdeşlikler için de geçerlidir. Örneğin gümüş olarak adlandırdığımız bir maddede, gümüş olarak adlandırdığımız şey onun parlak ve gri olması değil, özünde gümüş olmasıdır. Gümüş olarak adlandırdığımız bu öz *a posteriori* araştırmalar sonucu elde edilir. Bunu sonradan öğrenilmesi o şeyin bilgisinin olumsal olduğu anlamına gelmez, metafiziksel zorunluluğun sonradan öğrenilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu zorunluluk *a priorilik* ile ilgili olmayıp, o şeyin özsel olarak gümüş olmasıyla ilgilidir.

Kripke bu düşüncelerini ısı, ışık ya da su gibi tür adlarına doğru genişletmektedir (Kripke, 1980: 166). Onun en bilindik örneklerinden "... sudur" örneğini ele alalım.

Aktüel dünyada dahi suyunkinden tümüyle farklı bir atomik yapısı olan fakat bu özellikler bakımından suya benzeyen bir madde olsa, bazı suların H₂O olmadığını mı söyleriz? Sanırım böyle söylemeyiz. Bunun yerine tıpkı sahte altın gibi sahte suyun da olabileceğini söyleriz. (Kripke, 1980: 120).

Bu doğal tür teriminin anlamı mümkün dünyaların hepsinde H₂O olan bir sıvıdır. Ancak H₂O formülüne sahip olmayıp yine de suya benzer özellikler taşıyan sıvı için "sudur" demek doğru değildir. Aynı zamanda bu maddenin su olduğu hiçbir bilimsel çalışma

tarafından belirlenmemiş olsa da sonuç değişmeyecektir. Bu durum, bu bilginin a priori bir bilgi olmadığını göstermektedir. Aksine suya özsel olan bu zorunluluk empirik yolla keşfedilmiştir. Sadece kimyasal yapısı H₂O olan maddeye su diyebilmemiz bunu zorunlu bir doğru olduğunu gösterir.

Demek ki özsel olmak zorunluluk kavramıyla ilişkilidir. Bir özelliğin o türe özsel olduğunu söylemek, söz konusu özelliğin o tür için zorunlu olduğunu söylemektir. Kripke'ye göre "bilim temel yapısal özellikleri inceleyerek, türün doğasını ve böylece (felsefi anlamda) özünü bulmaya çalışır" (Kripke, 1980: 138). Böylelikle aynı özellikleri taşıyan nesneler ya da maddeler aynı tür sınıfına dahil edilir. Kripke'nin özcülük anlayışı belirli açılardan Aristoteles'in özcülüğünden ayrılır. Klasik özcülük anlayışına göre bir şeye özsel olan bir özellikten bahsediyorsak aslında onun formundan bahsediyoruzdur. Kripke ise bir şeye özsel olan özelliğin empirik yollarla açığa çıkarılan özellikler olduğunu düşünmektedir.

3. TARTIşMA VE SONUÇ

Temelde yaptığımız her işi ve paylaştığımız her şeyi, dil aracılığıyla ve yine dil üzerinden gerçekleştirdiğimiz düşünölünce başarılı bir iletişim gerçekleştirmek için öncelikle kullandığımız sözcüklerin anlamı ve doğrulamasıyla ilgili olarak ortak bir anlayış benimsememiz gerekmektedir. Özellikle anlam problemiyle ilgili olarak ortaya koyulan farklı yaklaşımlar, anlam sorunun farklı boyutlarının tartışılmasına sebep olmuştur. Anlam sorununa yönelik en kapsamlı çalışmalar analitik felsefenin kurulmasıyla başlamış olsa da, sorunun tarihsel arka planı bu sorunun çok boyutluluğunu gözler önüne sermektedir.

Bu yüzden çalışmamızda ilk olarak analitik felsefeye zemin hazırlayan Kant ve öncesi filozofların yargı türlerini nasıl açıkladığı üzerinde durulmuştur. Bilginin kaynağına yönelik *a priori* ve *a posteriori* ayrımı, ardından bilginin içeriğine yönelik *analitik* ve *sentetik* ayrımı ele alınmıştır. Ardından bu yargı türlerine dair klasik açıklamalar Quine’ın felsefesi özelinde incelenmiştir.

Felsefe tarihinde uzun yıllar etkisini sürdüren Aristoteles’in düşüncelerinin günümüzde analitik felsefe açısından geçerliliğini yitirdiği kabul edilmektedir. Aristoteles mantığı çerçevesinde çözümsüz kalan sorunlar, dolayısıyla yeni bir mantık anlayışının kurulmasına yol açmıştır. Frege, Russell ve Wittgenstein gibi filozofların ortaya koyduğu yeni anlayış, mantıkçı pozitivist görüşlerin geçerliliğini korumada yeterli olmamıştır. Mantıkçı pozitivist düşüncedeki eksikleri ortaya koyan ve eleştiren düşünür ise Quine olmuştur.

Quine’ın eleştirilerinin temel noktası *analitik-sentetik* ayrımı ve bu anlayış içinde geliştirilmiş olan indirgemecilik yaklaşımıdır. Quine Two Dogmas of Empiricism adlı makalesinde bu iki görüşe karşı yönelttiği eleştirileri dile getirmiştir. Makalesinin başında Kant’ın *analitik* önermeler hakkındaki açıklamalarına yönelttiği eleştirilerin ardından, analitikliğin dayanağı olarak görülen kavramları bir analize tabi tutar. Buna analiz çerçevesinde “Hiçbir bekar evli değildir” önermesini ele alan Quine’a göre, önermede geçen “evli değil” ve “bekar” ifadelerinin birbirinin yerine kullanılması eşanlamlılık sorununu ortaya koymaktadır. Quine göre iki ifadenin eşanlamlı olduğuna ya da birbirinin yerine kullanılmasına karar vermemizi sağlayacak yeterli gerekçemiz bulunmamaktadır.

Eşanlamlılık sorununu tanım kavramı üzerinden açıklamaya çalışan Quine, ele aldığı örneklerin ardından ne tanımın ne de analitikliğin, eşanlamlılığı açıklayamayacağını dile getirir. Dolayısıyla “evli değil” ve “bekar” ifadelerinin doğruluk değerinde herhangi bir değişiklik olmadan birbirinin yerine kullanılması mümkün değildir.

Kant’ın *a priori* ve *analitik* yargılar olarak yaptığı ayrıma eleştiri getiren düşünürlerden biri de Kripke’dir. Kant’tan başlayarak devam eden bir görüş olarak *a priori* bilginin olgulardan bağımsız olarak elde edildiği düşüncesinin aksine, Kripke *a priori* olarak nitelenen bilginin insanlarca deneyime dayalı olarak elde edildiğini savunmaktadır. Zorunluluk ve *a priori* kavramları arasında da bir ayrıma giden Kripke, söz konusu kavramların farklı alanlara ait kavramlar olmaları gerekçesiyle birbirinin yerine kullanılmalarının yanlış olduğunu dile getirir.

Ardından Kripke daha önce yapılmamış bir şekilde “zorunlu *a posteriori*” kavramların var olduğunu ileri sürer. Kripke’ye göre “su” adı katı belirleyici olması bakımından olumsal değil, zorunludur. Söz konusu adın, mümkün dünyaların hepsinde H₂O’ya karşılık gelmesi bu adın zorunlu olduğunu gösterirken, deneysel bir yolla keşfettiğimiz için *a posteriori*dir. Ona göre *a priori* yargıların deneyimden bağımsız olarak bilinmeyeceği bir yanılığdan ibarettir.

Quine’in geleneksel epistemolojiye yöneltmiş olduğu eleştirinin genel olarak anlam ve önermelerin taşıdığı doğruluk değeri hakkında olduğunu dile getirmiştik. Quine geleneksel epistemolojinin kavramsal çözümlemeler yoluyla mantıksal doğrulara indirgenmesinin, önermelerin anlamlarını açığa kavuşturamayacağını göstermeye çalışır. Quine’a göre kavramsal çözümlemeye dayalı olarak tanımlama, terimler arasında bir anlam ilişkisi kurmayı gerektirdiği için bütün yargıların tek tek doğrulanması mümkün değildir. Bu ancak Quine’in ortaya koyduğu doğalcı epistemoloji içerisinde yargıların tek başına değil, bütünlük içerisinde test edilmesi yoluyla mümkündür. Tek tek yargılar bütünden bağımsız olarak ele alınamayacağı için, klasik epistemolojinin iddia ettiği üzere *a priori* doğrular olarak adlandırdığı “ayrıcalıklı doğrular” yoktur.

Quine’in eleştirilerinin temel noktasının mantıkçı pozitivist düşüncenin indirgemecilik anlayışı olduğunu dile getirmiştik. Quine’a göre mantıkçı pozitivistlerin indirgemeci yaklaşımı “analitiklik” düşüncesine dayanmaktadır. Dolayısıyla Quine bu

dayanağın, dogmatik bir inançtan ibaret olduğunu ve önermeleri *analitik-sentetik* olarak ayırmanın olanaklı olmadığını savunur. Quine'ın bu görüşü doğrultusunda bilimsel önermelerin ve metafiziksel önermelerin birbirinden ayırt edilemeyeceği sonucuna ulaşılır. Söz konusu alanlara ait önermeler arasındaki bu ayrımın ortadan kalkması aynı zamanda bilim yapmanın imkanını da ortadan kaldırmaktadır. Bilimin insan hayatı için sağladığı pragmatik değer düşünüldüğünde yapılması gereken bilimi olanaklı kılacak bir zemin yaratmaktır.

Tartışmayı dil bilimsel bir noktaya çeken mantıkçı pozitivistlerin aksine, Quine hakikatin dilsel bir zeminde yer almadığını savunmuştur. Bu yüzden Quine bilim yapmayı olanaklı kılan zeminin dil değil, deneysel psikoloji yoluyla açıklanabilecek biz dizi gözlemsel durum olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre Quine hakikati nesnelerin kendisinde aramak yerine, gözlemsel cümleler yoluyla genel-geçer doğrular elde edilebileceğini düşünür. Quine gözlemsel cümleleri, analitik önermeler gibi ayrıcalıklı doğrular olarak kabul etmek yerine, gözlemsel cümlelerden oluşan yapının mantıksal bir sistem içerisinde bilimsel kesinliğe ulaşılabilirliği iddiasındadır. Bu görüş Quine'ın doğalcı epistemolojisini bir sonucudur.

Quine dil çözümlemeleri ve mantıksal çıkarımlar sonucunda bir ifadenin anlamını belirleme konusunda bir şablon ortaya koyulamayacağını, dolayısıyla bilim üretme imkanı için doğal epistemolojinin teorik bir zemin oluşturduğu iddiasındadır. Ancak Quine'ın anlamların var olmadığına yönelik düşünceleri Frege'nin anlamların nesnelliği düşüncesiyle çelişir gibi görünse de Frege ile Quine'ın bakış açıları birbirinden farklıdır. Quine analitiklik tanımında kavramların deneyimle bağlantısını kurmuş olsa da Frege bir önermenin analitikliğini gerekçelendirmeyeyle ilişkili düşünmüştür. Bu da Quine'ın geleneksel analitiklik tanımını reddetmesine rağmen Frege'nin bu ayrımını dikkate almıyor gibi görünmektedir.

4. KAYNAKLAR

- Ahmed, A. (2019). “Wittgenstein: Felsefi Soruşturmalar”, (Çev. Eren Rızvanoğlu); *Dil Felsefesi* içinde, (Der. Barry Lee). Ankara: Fol Yayınları.
- Baç, M. (2011). *Epistemoloji*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Batak, K. (2015). *Felsefenin Sonu? W.V. Quine, Doğallaştırılmış Epistemoloji ve A Priori Bilgi*, (Birinci Baskı). İstanbul, İz Yayıncılık.
- Boutroux, E. (2009). *Leibniz*, (Birinci Baskı). İstanbul, Paradigma Yayıncılık. Çev: Atakan Altınörs.
- Carnap, R. (2019). Mantıksal dil çözümlemesi karşısında metafiziğin yenilgisi (H. T. Erkipçak, Çev.). Viyana Çevresi: Program Yazıları içinde, s. 67. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Carnap, R. (1997). “Philosophical Problems”. Paul Arthur Schilpp (Ed.). *The Philosophy of Rudolf Carnap* içinde. The Library of Living Philosopher. Inc, USA.
- Carnap, R. (1935). *Philosophy and Logical Syntax*, London: Kegan Paul.
- Carnap, R. (1931) “Überwindung der Metaphysik durch logische Analyse der Sprache”, *Erkenntnis*, Volume 2, Number 1 / December, ss. 219-241.
- Çevik, M. (2005). *David Hume’un Bilgi Kuramı*, (Birinci Baskı). Ankara, Avrasya Yayınları.
- Çevikbaş, S. (2006). *Leibniz ve Felsefesi Mantık, Fizik ve Metafizik*, (Birinci Baskı). Konya, Çizgi Kitapevi.
- Chapman, S. (2008). *Language and Empricism, (After The Vienna Circle)* Palgrave Macmillan Press, New York.
- Çitil, A. A. (2012). *Çağdaş Felsefe-I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Çüçen, K. A. (2012). *Klasik Mantık*, (4. Baskı). Bursa, Sentez Yayıncılık.
- Denkel, A. (1996). *Anlam ve Nedensellik*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eaker, E. (2014). “Kripke’s Sole Route to the Necessary A posteriori”, in *Canadian Journal of Philosophy*, Vol. 44, No: ¾. Cambridge University Press; ss. 388-406.
- Fitch, G. W. (2004). *Saul Kripke*, Chesham: Acumen Pub.

- Frege, G. (2008). *Aritmetiğin Temelleri*, (Birinci Baskı). İstanbul, Yapı Kredi Yayınları. Çev: H. Bülent Gözkân.
- Frege, G. (1988). “Fonksiyon ve Kavram”, (çev., Şule, Elkatip), *Felsefe Tartışmaları 2. Kitap*. (Birinci Baskı) İstanbul: Gümüş Basımevi, 7-24.
- Frege, G. (1951). On Concept and Object, Vol. 60, No. 238 (Apr,1951), ss. 168-180 (13 pages) Published by: Oxford University Press.
- Gibson, R. F. (1987). “Quine on Naturalism and Epistemology”, *Erkenntnis* Vol. 27, No:1 içinde, Springer; ss. 57-78. <https://www.jstor.org/stable/20012102>
- Grayling, A. C. (2008). *Wittgenstein* (Birinci Baskı). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Grünberg, B.ve Grünberg, T. (1971). *Modern mantık*, (İkinci Baskı). İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
- Grünberg, T. (1963). “Bertrand Russell’in Tasvirler Teorisi”, *Felsefe Arkivi*, S. 14.
- Hadot, P. (2015). *Wittgenstein ve Dilin Sınırları* (Üçüncü Baskı). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Heimsoeth, Heinz. (2012). *Kant’ın Felsefesi*, (Birinci Baskı) Ankara, Doğu Batı Yayınları. Çev: Takiyettin Mengüşoğlu.
- Hume, D. (1976). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, (Birinci Baskı). Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları. Çev: Oruç Aruoba.
- Irzık, G. (1992). *Wittgeinstein ve Carnap: Tractatus’un Mantıkçı Pozitivizm’e Etkisi*, Felsefe Tartışmaları- 11. Kitap, İstanbul: Panaroma Yayınevi, 59- 81.
- Kant, I. (1993). *Saf Aklın Eleştirisi*, (İkinci Baskı). İstanbul, İdea Yayınevi. Çev: Aziz Yardımlı.
- Kant, I. (1983). *Prolegomena*, (Birinci Baskı), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları. Çev: İoanna Kuçuradi-Yusuf Örnek.
- Kripke, S. (2005). *Adlandırma ve Zorunluluk*, (Birinci Baskı), İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Kripke, S. (1980). *Naming and Necessity*, Massachusetts: Harvard University Press, 1980.
- Kutlusoy, Z. (2006). *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri*. “Sentetik a priori” Gerçekten Çöktü mü? (Birinci Baskı). 1 Kasım 2006. Vadi Yayınları. Felsefe Dizisi:32. Ankara. 56-70.

- Leibniz, G. W. (2019). *Monadoloji*, (2. Baskı). İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları. Çev: Doç. Dr. Atakan Altınörs.
- Okasha, S. (2000). “Holism About Meaning and About Evidence: In Defence of W. V. Quine”, *Erkenntnis*, Vol. Fikret Osman.52, No:1 içinde, Springer; ss. 39-61. <https://www.jstor.org/stable/20012967>
- Özcan, Z. (2014) *Dil Felsefesi I* (Mantıkçı Paradigma), İstanbul: Sentez Yayıncılık.3
- Özkan, C. İ. (2016). Transandantal Metafiziği Olanağı: Kant ve Wittgenstein. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 9(1), 123-142
- Parsons, C. (2011). “Quine’s Nominalism”, in *American Philosophical Quarterly*. Vol.48, No: 3. University of Illinois Press; ss. 213-228.
- Pears, D. (1985). *Wittgenstein* (Birinci Baskı). İstanbul: Afa Yayıncılık
- Philie, P. (2005). “Meaning, Scepticism and Analyticity” in *Dialectica*. Vol. 59, No: 3. Wiley; ss. 357-365.
- Quine, W. V. (1990). *The Roots of Reference*. Chicago: Open Court Publishing Company.
- Quine, W. V. (1981a). *Theories and Things*, “Use and Its Place In Meaning”, Cambridge: Harvard University Press.
- Quine, W. V. (1981b), *Theories and Things*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge.
- Quine, W. V. (1969). “Ontological Relativity”, *Ontological Relativity and Other Essays*, New York: Columbia University Press.
- Quine, W. V. (1963a). “Two Dogmas of Empiricism” *From a Logical Point of View* içinde, Cambridge: Harvard University Press, ss. 20-46.
- Quine, W. V. (1963b). “On What There Is”, *From a Logical Point of View* içinde, Cambridge: Harvard University Press, ss. 1-19.
- Quine, W. V. (1960). *Word and Object*, Cambridge: Harvard University Press.
- Quine, W. V. (1943). “Notes on Existence and Necessity”, *The Journal of Philosophy*, Vol. 40, No. 5.
- Quine, W. V.-Ullian, J. S. (1978). *The Web of Belief*, (Second Edition). United States of America, McGraw-Hill Education.

- Richard, M. (2012). *Anlam* (Birinci Baskı). Ankara: Gugukkuşu Yayınları. 59-87.
- Ross, M. G. (2002). *Leibniz*, (Birinci Baskı). İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi. Çev: Cemal Atila.
- Russell, B. (2019). *Felsefe Sorunları* (İkinci Baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Russell, B. (2004). “Gönderim Üzerine”, *Felsefe Tartışmaları*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, sayı 49, ss. 52-72.
- Soykan, Ö. N. (2016). *Felsefe ve Dil* (Birinci Baskı). İstanbul: Bilge Yayıncılık.
- Wittgenstein, L. (2018). *Tractatus Logico-Philosophicus* (Altıncı Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Wittgenstein, L. (2017). *Felsefi Soruşturmalar* (Dördüncü Baskı). İstanbul: Metis Yayınları. Çev: Haluk Barışcan.
- Yavuz, T. (2020). *Analitik Felsefe Geleneği ve Ontolojik Bağlanma Kuramı* (Birinci Baskı). İstanbul, Dün Bugün Yarın Yayınları.